

LABORATORIUM PRZYRZĄDÓW I UKŁADÓW MOCY

Ćwiczenie 5^A

Tranzystory BJT Charakterystyki statyczne tranzystorów mocy

Ramowy plan pracy

15'	30'	45'	1 ^h	1 ^h 15'	1 ^h 30'	po zajęciach
5.1	5.2/1-7		5.2/8-12	5.3/1-6	5.3/7-12 5.4	6

Opracowanie ćwiczenia i instrukcji:
Łukasz Starzak

Łódź 2015

Spis treści

B Wprowadzenie do ćwiczenia	5
1. Cel i przebieg ćwiczenia.....	5
2. Tranzystory BJT mocy	7
2.1. Pionowa struktura wysokonapięciowa.....	7
2.1.a. Budowa.....	7
2.1.b. Współcześnie produkowane tranzystory BJT mocy	8
2.2. Działanie	9
2.2.a. Statyczna charakterystyka wyjściowa	9
2.2.b. Zakres aktywny	9
2.2.c. Zakres quasi-nasycenia	10
2.2.d. Napięcie w zakresie quasi-nasycenia	12
2.2.e. Zakres nasycenia	13
2.2.f. Charakterystyki statyczne zakresu nasycenia.....	14
2.2.g. Blokowanie i przebicie	15
2.3. Praktyka stosowania.....	17
2.3.a. Wybór zakresu pracy dla stanu załączenia.....	17
2.3.b. Napięcia znamionowe a napięcia przebicia.....	17
2.4. Statyczne wzmocnienie prądowe	19
2.4.a. Wzmocnienie prądowe tranzystorów BJT mocy	19
2.4.b. Zależność wzmocnienia prądowego od warunków pracy	19
2.5. Darlingtony BJT jako łączniki półprzewodnikowe.....	22
2.5.a. Geneza	22
2.5.b. Wzmocnienie prądowe	22
2.5.c. Wady darlingtonów	23
3. Aplikacyjne znaczenie parametrów statycznych tranzystorów	25
3.1. Główne parametry przyrządów półprzewodnikowych mocy	25
3.1.a. Kluczowe parametry graniczne przyrządów mocy	25
3.1.b. Częstotliwość	25
3.1.c. Napięcie	26
3.1.d. Prąd	26
3.2. Kryterium sterowania	28
3.2.a. Moc sterowania	28
3.2.b. Sterowanie prądowe	28
3.2.c. Sterowanie napięciowo-ładunkowe.....	28
3.2.d. Ładunek bramki	29
C Doświadczenie	33
4. Stanowisko pomiarowe.....	33
4.1. Charakterograf przyrządów półprzewodnikowych mocy	33
4.1.a. Opis ogólny	33
4.1.b. Obwód główny (kolektora).....	34
4.1.c. Obwód sterowania (bazy).....	34
4.1.d. Obwód oscyloskopowy	36
4.2. Rejestracja wyników za pomocą aparatu fotograficznego.....	37
4.2.a. Wykonywanie zdjęć.....	37
4.2.b. Przygotowanie do rejestracji obrazu.....	37
4.2.c. Przesył danych do komputera	37
5. Pomiary	39
5.1. Przygotowanie układu pomiarowego.....	39
Elementy badane	39
Działania wstępne	40

5.2.	Charakterystyki wyjściowe tranzystorów złączowych.....	41
	Przygotowanie układu pomiarowego	41
	Pojedynczy tranzystor BJT.....	42
	Darlington BJT	43
5.3.	Charakterystyki wyjściowe tranzystorów polowych.....	45
	Tranzystor MOSFET	45
	Tranzystor IGBT	46
5.4.	Zakończenie pomiarów	48
D Wyniki.....		49
6.	Opracowanie i analiza wyników.....	49
6.1.	Charakterystyki statyczne dla kierunku przewodzenia.....	49
6.2.	Analiza porównawcza właściwości statycznych.....	54
	Napięcie i rezystancja w stanie załączenia	54
	Moc strat statycznych w obwodzie głównym.....	54
	Moc sterowania.....	54
	Tranzystor BJT a tranzystory mocy innych rodzajów	54
E Informacje		55
7.	Wymagana wiedza.....	55
7.1.	Przygotowanie do wykonywania ćwiczenia.....	55
7.2.	Zakres kolokwium.....	55
8.	Literatura.....	56

B

Wprowadzenie do ćwiczenia

---

1. Cel i przebieg ćwiczenia

Celem ćwiczenia jest zbadanie i porównanie właściwości statycznych tranzystorów mocy różnych typów – BJT (pojedynczego i darlingtona), MOSFET i IGBT. Umożliwi to pełniejsze zrozumienie, dlaczego wszystkie te typy przyrządów są wciąż obecne na rynku, każdy w swoim obszarze zastosowań. Przy wykorzystaniu specjalnego charakterografu do elementów mocy, zarejestrowane zostaną odpowiednie charakterystyki. Z zarejestrowanych wykresów wyekstrahowane zostaną dane dla stanu przewodzenia, które z kolei posłużą do obliczenia mocy strat w funkcji obciążenia. Brakujące parametry zostaną odczytane z kart katalogowych. Na podstawie uzyskanych wyników dokonane zostanie porównanie poszczególnych przyrządów pod względem stosowalności w zależności od prądu obciążenia oraz wymagań dotyczących mocy strat w obwodzie głównym i mocy sterowania.

Ćwiczenie jest jednocześnie okazją do dokładniejszego zbadania tranzystora bipolarnego złączonego (BJT) mocy. Jego zalety ujawniają się bowiem szczególnie w zakresie właściwości statycznych obwodu głównego. Stąd też w instrukcji podano wiadomości na temat budowy, działania i stosowania wysokonapięciowych tranzystorów BJT.

W ćwiczeniu przydatne będą wybrane wiadomości na temat mechanizmów fizycznych działających w strukturach półprzewodnikowych – w szczególności mechanizmów przewodzenia – zawarte w instrukcji 0 (par. 4.4 i rozdz. 6).

2. Tranzystory BJT mocy

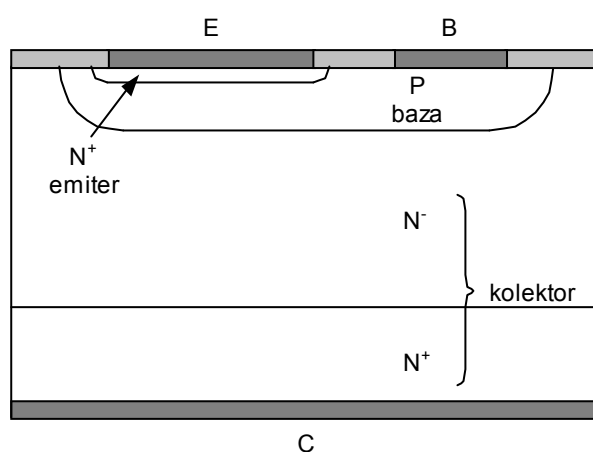

2.1. Pionowa struktura wysokonapięciowa

2.1.a. Budowa

Tranzystor bipolarny złączowy (ang. *bipolar junction transistor, BJT*) jest **pierwszym historycznie wynalezionym tranzystorem i przyrządem półprzewodnikowym w pełni sterowalnym**. Jest też pierwszym tranzystorem, dla którego **opracowano struktury mocy** – wysokonapięciowe i silnoprądowe. W skrócie jest często nazywany „tranzystorem bipolarnym”, co jednak może być mylące w elektronice mocy, w której istnieje też inny tranzystor bipolarny – polowy IGBT.

Tradycyjny tranzystor BJT posiada, jak wiadomo, strukturę trójwarstwową – NPN lub PNP. Jednak przystosowanie tego elementu do pracy przy wyższych napięciach wymusiło realizację tranzystora jako **struktury pionowej z czwartą, słabo domieszkowaną warstwą** o dużym wymiarze pionowym (20–100 μm). Zadaniem tej warstwy jest zwiększenie wytrzymałości złącza PN (baza-kolektor) na przebicie lawinowe. Wynikiem jest powstanie tranzystora $\text{N}^+\text{PN}^-\text{N}^+$ (zob. rys. 1) i komplementarnego do niego $\text{P}^+\text{NP}^-\text{P}^+$.

Rys. 1. Przekrój struktury wysokonapięciowego tranzystora BJT (NPN) o strukturze pionowej

W wysokonapięciowym tranzystorze BJT warstwy bazy (P) i kolektora (N^- i N^+) tworzą strukturę typu PIN. Dzięki obecności warstwy słabo domieszkowanej, w stanie blokowania ładunek przestrzenny związany ze złączem PN^- baza-kolektor rozszerza się głównie na obszar kolektora. Umożliwia to **wytrzymywanie na tym złączu wysokich napięć** (patrz instrukcja 0, par. 5.2).

Skutkiem wprowadzenia słabo domieszkowanego kolektora jest zwiększenie rezystywności przyrządu jako takiego. W stanie przewodzenia jednak rezystywność ta ulega znacznemu zmniejszeniu dzięki temu, że w przewodnictwie biorą udział głównie nośniki nadmiarowe – wstrzykiwane do kolektora z obszaru złącza N⁺P. Zachodzi więc **modulacja konduktywności słabo domieszkowanej warstwy kolektora** (patrz instrukcja 0, par. 6.5). Umożliwia to przewodzenie dużych prądów przy stosunkowo niewielkim (w porównaniu z przyrządami unipolarnymi) spadku potencjału na przyrządzie.

2.1.b. Współcześnie produkowane tranzystory BJT mocy

Z upływem czasu obszar zastosowań tranzystorów BJT w elektronice mocy znacznie się skurczył. Doprowadziło to do ograniczenia ich produkcji, jak również zupełnej eliminacji niektórych rodzajów z rynku. Wytwarzane współcześnie tranzystory BJT mocy można podzielić na 3 grupy:

- 1) **tranzystory niewielkiej mocy** (maksymalny prąd kolektora rzędu 50–500 mA) – zwykle o prostej konstrukcji identycznej z rys. 1;
- 2) **tranzystory średniej mocy** (maksymalny prąd kolektora rzędu 0,5–10 A i więcej) – wytwarzane jako równoległe połączenie wielu komórek BJT w jednej płytce krzemu, co – upraszczając – osiąga się przez naprzemienną dyfuzję obszarów bazy i emitera;
- 3) **monolityczne scalone układy Darlingtona** średniej mocy, o których będzie mowa w podrozdziale 2.5.

Podobnie jak w przypadku innych przyrządów mocy, tranzystory o mniejszej wytrzymałości napięciowej (rzędu kilkudziesięciu woltów) mogą być wytwarzane jako struktury poziome. W niniejszym ćwiczeniu ograniczymy się jednak do analizy struktury pionowej, jako że bardziej odróżnia się ona od struktur tranzystorów sygnałowych. Dotyczy to zarówno analizy teoretycznej w instrukcji, jak i badanych tranzystorów. Z tego powodu określenia „tranzystory wysokonapięciowe” i „tranzystory mocy” będą używane zamiennie.

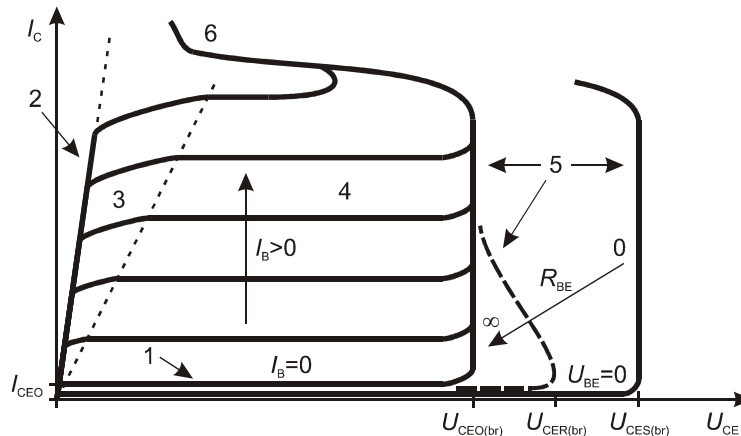
2.2. Działanie

2.2.a. Statyczna charakterystyka wyjściowa

Statyczną charakterystykę wyjściową tranzystora BJT mocy przedstawia rys. 2. W układach przekształtnikowych tranzystory te pracują zwykle jako łączniki, przełączane między stanem blokowania a stanem przewodzenia (w zakresie nasycenia lub na granicy między tym zakresem a zakresem aktywnym). W takim przypadku, w centralnej części charakterystyki (zakresie aktywnym) przyrząd znajduje się wyłącznie w stanach dynamicznych podczas przełączania.

Niemniej tranzystory BJT są również popularne (w odróżnieniu od polowych tranzystorów bipolarnych IGBT) w układach mocy o działaniu ciągłym. Wówczas przyrząd pracuje zasadniczo w zakresie aktywnym. Najpopularniejszymi tego typu aplikacjami są przetwornice obniżające napięcie o działaniu ciągłym, zwane liniowymi stabilizatorami napięcia (patrz instrukcja 3^B, par. 2.2) oraz wzmacniacze mocy o działaniu ciągłym.

Ogólna zasada działania wysokonapięciowych tranzystorów BJT jest **identyczna jak w przypadku przyrządów małej mocy**. Jej analizę przeprowadzimy na przykładzie częścicej stosowanego tranzystora NPN.

Rys. 2. Statyczna charakterystyka wyjściowa tranzystora BJT mocy z zaznaczeniem zakresów pracy: 1 – zakres blokowania, 2 – zakres nasycenia, 3 – zakres quasi-nasycenia, 4 – zakres aktywny, 5 – przebiecie lawinowe, 6 – przebiecie cieplne

2.2.b. Zakres aktywny

Z **zakresem aktywnym** (ang. *active region*) mamy do czynienia, gdy:

- 1° złącze emiterowe (baza-emiter) jest spolaryzowane w kierunku przewodzenia (dodatni potencjał bazy P względem emitera N, $U_{BE} > 0$),
- 2° złącze kolektorowe (baza-kolektor) jest spolaryzowane w kierunku zaporowym (dodatni potencjał kolektora N względem bazy P, $U_{CB} > 0$, a więc $U_{BC} < 0$).

Z tego powodu przy złączu kolektorowym obecny jest **obszar ładunku przestrzennego** o znaczącej szerokości (zob. rys. 3b), na którym odkłada się praktycznie całe ujemne napięcie baza-kolektor U_{BC} . Spadek potencjału między końcówkami głównymi, tj. napięcie kolektor-emiter U_{CE} , wyraża się oczywistym wzorem

$$U_{CE} = U_{BE} + U_{CB} = U_{BE} - U_{BC} \quad (2.1)$$

Z wyżej podanych warunków wynika, że jest ono wobec tego dodatnie.

Przyłożone dodatnie napięcie baza-emiter U_{BE} powoduje, że **z emitera do bazy są wstrzykiwane nośniki nadmiarowe** (zob. rys. 3b). W rozważanym tu przypadku tranzystora NPN są to elektrony, które w bazie P są nośnikami mniejszościowymi. Wstrzyknięte nośniki przemieszczają się w głąb bazy (na rys. 3 – w prawo), głównie poprzez mechanizm dyfuzji, z czego wynika stopniowy spadek ich koncentracji. Wśród nośników mniejszościowych w bazie można wyróżnić dwie grupy:

- 1) część elektronów **rekombinuje w bazie** z obecnymi w niej dziurami. Tworzą one prąd w obwodzie sterowania (baza-emiter), tj. prąd bazy I_B ;
- 2) pozostałe elektrony **docierają do granicy obszaru ładunku przestrzennego**. Pole elektryczne tego złącza jest tak skierowane (patrz zwrot napięcia U_{sc}), że **unoszą je do warstwy N^- kolektora**. W ten sposób zamyka się główny obwód prądowy emiter-kolektor – prąd kolektora I_C .

Tranzystory konstruuje się zawsze w taki sposób, aby **prąd nośników przenoszonych do kolektora był dużo większy od prądu nośników rekombinujących** w bazie. Wówczas wymuszając pewien niewielki prąd I_B w obwodzie baza-emiter, umożliwiamy przepływ dużo większego prądu I_C w obwodzie kolektor-emiter.

W zakresie aktywnym **prąd kolektora zależy głównie od prądu bazy**. Wpływ napięcia U_{CE} wynika ze **zmiany szerokości obszaru ładunku przestrzennego** złącza kolektorowego (patrz instrukcja 0, par. 6.2). Wraz ze wzrostem napięcia, obszar ten rozszerza się, a więc skraca się droga, którą mają do pokonania nośniki w bazie zanim dotrą do obszaru ładunku przestrzennego. W wyniku tego nośników docierających do tej granicy będzie więcej, co wpłynie na wzrost prądu kolektora I_C (przy założeniu, że prąd bazy nie zmienia się). Tym samym **prąd kolektora nieznacznie rośnie ze wzrostem napięcia kolektor-emiter**.

Należy zauważyć, że koncentracja nośników w obszarze składowania ładunku jest wysoka – w bazie panują warunki wysokiego poziomu wstrzykiwania. W związku z tym – tak jak w diodzie PIN (patrz instrukcja 1, par. 2.1) – wraz z elektronami nadmiarowymi obecne są **dziury nadmiarowe** o praktycznie takiej samej koncentracji (patrz instrukcja 0, par. 6.5). Tym samym mamy do czynienia z **przewodnictwem bipolarnym**, co tłumaczy nazwę rozważanego przyrządu.

2.2.c. Zakres quasi-nasycenia

Aby uzyskać **niski spadek potencjału** na przewodzącym tranzystorze (mowa oczywiście o obwodzie głównym kolektor-emiter, a więc o napięciu U_{CE}), konieczne jest wprowadzenie przyrządu w zakres nasycenia. Jest to możliwe przez wymuszenie odpowiednio dużego prądu bazy I_B . Wartość prądu bazy pozwalająca na pracę w zakresie nasycenia jest tym większa, im większy prąd I_C chcemy uzyskać w obwodzie głównym.

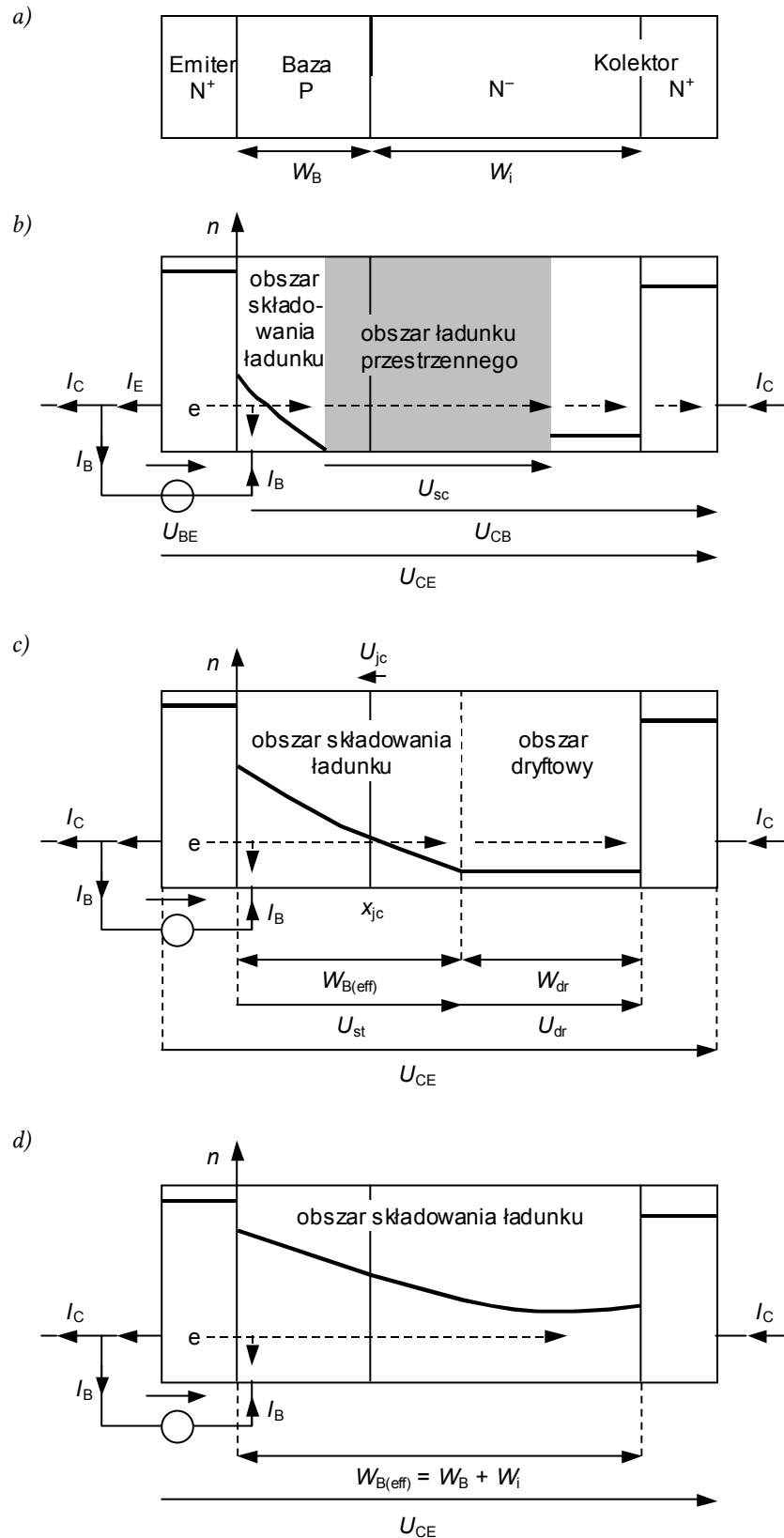
W rozważanym poprzednio zakresie aktywnym nośniki mniejszościowe wstrzykiwane z emitera **wypełniają jedynie część bazy**. Pozostałą jej część zajmuje obszar ładunku przestrzennego wstecznie spolaryzowanego złącza kolektorowego (rys. 3b). Jeżeli **przyjmujemy, że prąd kolektora I_C jest stały** jako narzucony przez obwód zewnętrzny, to **zwiększenie prądu bazy I_B** oznacza zwiększenie intensywności wstrzykiwania nośników z emitera, a tym samym **wzrost koncentracji nośników** w bazie.

Napięcie na złączu PN wyraża się wzorem (patrz instrukcja 0, par. 6.2)

$$U_j = U_t \ln \left(\frac{\Delta n_p(x_{jc}) \cdot N_A}{n_i^2} + 1 \right) \quad (2.2)$$

gdzie U_t – potencjał termiczny, N_A – koncentracja domieszek akceptorowych w bazie, n_i – koncentracja nośników w półprzewodniku niedomieszkowanym, $\Delta n_p(x_{jc})$ – koncentracja elektronów nadmiarowych w bazie P na złączu (współrzędna x_{jc} – patrz rys. 3c). Biorąc pod uwagę, że (patrz instrukcja 0, par. 6.1)

$$n_{p0} = \frac{n_i^2}{N_A} \quad (2.3)$$

Rys. 3. Uproszczony rozkład koncentracji nośników nadmiarowych (względem bazy – elektronów) n w wysokonapięciowym tranzystorze BJT NPN przewodzącym pewien prąd I_C (zaznaczono rzeczywiste zwroty napięć):
 a) uproszczony przekrój struktury w układzie poziomym; b) zakres aktywny;
 c) zakres quasi-nasylenia; d) zakres nasycenia

wyraża równowagową (tj. odpowiadającą stanowi równowagi termodynamicznej – bez wstrzykiwania) koncentrację elektronów w bazie P, zaś całkowita koncentracja nośników n_p równa jest sumie koncentracji równowagowej i nośników nadmiarowych

$$n_p = n_{p0} + \Delta n_p \quad (2.4)$$

zależność (2.2) można przedstawić w postaci

$$U_j = U_t \ln \left(\frac{n_p(x_{jc}) - n_{p0}}{n_{p0}} + 1 \right) = U_t \ln \frac{n_p(x_{jc})}{n_{p0}} \quad (2.5)$$

Przy polaryzacji zaporowej, przy złączu, w obszarze ładunku przestrzennego, występuje silne pole elektryczne. Opisuje to uzyskany wzór (2.5). Pole elektryczne usuwa bowiem swobodne nośniki, wskutek czego tworzy się **obszar zubożony**, tzn. w którym koncentracja nośników n_p jest mniejsza od koncentracji równowagowej n_{p0} („obszar ładunku przestrzennego” to uproszczony model tego właśnie fragmentu półprzewodnika). W tych warunkach $n_p(x_{jc}) < n_{p0}$, a więc wynik logarytmowania jest ujemny, a napięcie U_j – faktycznie mniejsze od zera, czyli ma kierunek zaporowy.

Dokonajmy teraz odwrotnego rozumowania wychodząc od sformułowanego wyżej wniosku o wzroście koncentracji elektronów wraz ze zwiększaniem prądu bazy. **Przy pewnym natężeniu prądu bazy koncentracja przy złączu baza-kolektor stanie się na tyle duża, że $n_p(x_{jc}) > n_{p0}$, a więc $U_j > 0$.** Polaryzacja złącza **zmieni więc kierunek**. Dodatkowo napięcie złącza U_j jest równoważne zmniejszeniu bariery energetycznej, co znacząco ułatwia ruch nośników przez złącze (patrz instrukcja 0, par. 6.2).

W ten sposób **złącze kolektorowe** zamiast blokować przepływ prądu, zaczyna wstrzykiwać elektrony dalej do warstwy N^- kolektora, czyli **przechodzi w stan przewodzenia**. Tym samym obszar składowania ładunku rozszerza się na warstwę N^- (patrz rys. 3c). Ten stan tranzystora BJT nazywany jest **zakresem quasi-nasylenia**.

2.2.d. Napięcie w zakresie quasi-nasylenia

Z powyższej analizy wynika, że w zakresie quasi-nasylenia **część kolektora** ma – tak jak cała baza – charakter **obszaru składowania ładunku**. Dochodzi więc do swego rodzaju poszerzenia bazy. Opisuje się to za pomocą **efektywnej szerokości bazy** (ang. *effective base width*) $W_{B(\text{eff})}$, która oznacza całkowitą szerokość obszaru składowania ładunku w bazie i w słabo domieszkowanym kolektorze.

W pozostałej części warstwy N^- kolektora, o szerokości W_{dr} , do której nie docierają nośniki nadmiarowe, obecne są **wyłącznie elektrony** o koncentracji równowagowej, równej **koncentracji domieszek** donorowych N_D w warstwie N^- (patrz rys. 3c). Ma ona w związku z tym charakter **obszaru dryftowego**, tj. w którym dominującym mechanizmem przewodnictwa jest dryft nośników większościowych. Napięcie na nim wyraża się więc wzorem (patrz instrukcja 0, par. 6.1)

$$U_{\text{dr}} = \frac{1}{e\mu_n N_D A} \cdot W_{\text{dr}} \cdot I_C \quad (2.6)$$

Obszar ładunku przestrzennego przewodzącego złącza kolektorowego ma obecnie znikomo małą szerokość (w porównaniu z sytuacją z rys. 3b). Natomiast **panujące na tym złączu napięcie jest dodatnie** (patrz rys. 3c) o wartości U_{jc} wyrażającej się wzorem (2.5). Tym samym jest ono skierowane od warstwy N do warstwy P, gdyż tak definiuje się dodatni kierunek napięcia na złączu PN (patrz instrukcja 0, par. 6.2).

Napięcie kolektor-emiter można wyrazić jako sumę spadków potencjału na poszczególnych obszarach przyrządu. Pomijając znikome spadki potencjału na silnie domieszkowanych warstwach N^+ emitera i kolektora, otrzymujemy wzór

$$U_{CE} = U_{je} + U_{stb} - U_{jc} + U_{stc} + U_{dr} \quad (2.7)$$

gdzie U_{je} – napięcie na przewodzącym złączu emiterowym, U_{stb} i U_{stc} – napięcia na obszarach składowania odpowiednio w bazie i w kolektorze, U_{dr} – napięcie na obszarze dryftu.

Ponieważ między bazą a emiterem występuje wyłącznie złącze emiterowe i warstwa silnie domieszkowanego emitera (o znikomym spadku potencjału), więc

$$U_{BE} = U_{je} \quad (2.8)$$

Napięcie to jest dodatnie, gdyż skierowane od warstwy N emitera do warstwy P bazy. Jest to jednocześnie zwrot zgodny ze zwrotem napięcia U_{CE} , stąd znak „+” we wzorze (2.7). Jak stwierdziliśmy wyżej, napięcie U_{jc} ma zwrot przeciwny do napięcia U_{CE} , co skutkuje znakiem „-”. Z kolei obszary składowania ładunku i obszar dryftowy mają charakter rezystancyjny (o rezystywności wynikającej z koncentracji domieszek); tym samym spadek potencjału na nich jest przeciwnie skierowany do płynącego przez nie prądu I_C , a więc zgodnie ze zwrotem napięcia U_{CE} .

Oznaczając przez U_{st} sumaryczne napięcie na obszarze składowania ładunku, zależność (2.7) można zapisać w ostatecznej postaci

$$U_{CE} = U_{je} + U_{st} + U_{dr} - U_{jc} = U_{BE} + U_{st} + U_{dr} - U_{jc} \quad (2.9)$$

Z powyższych składników napięcia U_{je} i U_{jc} są podobnego rzędu 0,5...1 V. Ponieważ jednak koncentracja domieszek na złączu baza-kolektor jest mniejsza niż na złączu baza-emiter (por. rys. 3c), więc zgodnie ze wzorem (2.5), $U_{je} > U_{jc}$, a więc różnica składników $U_{je} - U_{jc}$ jest na pewno dodatnia. Napięcie na obszarze składowania U_{st} jest wyraźnie mniejsze (rzędu 0,1 V) od napięć na złączach ze względu na wysoką koncentrację nośników nadmiarowych obu typów (patrz instrukcja 0, par. 6.5). Napięcie na obszarze dryftowym U_{dr} silnie (wprost proporcjonalnie) zależy natomiast od prądu kolektora zgodnie z zależnością (2.6).

Aby określić **przebieg charakterystyk statycznych** w zakresie quasi-nasycenia (rys. 2), założymy, że utrzymujemy stały prąd bazy I_B i zwiększamy prąd kolektora I_C . Spowoduje to zmianę rozkładu nośników nadmiarowych, a w konsekwencji nieznaczną zmianę składników U_{jc} , U_{je} i U_{st} . Natomiast **znacząco wzrośnie napięcie U_{dr} – proporcjonalnie do prądu I_C** według wzoru (2.6). (Dokładnie rzecz biorąc, wzrost ten będzie nieco inny niż proporcjonalny, gdyż skutek zmiany rozkładu nośników nadmiarowych, zmianie ulega też szerokość obszaru dryftowego W_{dr} .)

Rozważany powyżej przypadek $I_B = \text{const}$, $I_C \nearrow$ odpowiada poruszaniu się w prawo po jednej gałęzi charakterystyki wyjściowej (rys. 2). Dlatego też w zakresie quasi-nasycenia charakterystyki mają kształt **ukośnej linii prostej** – odpowiada to proporcjonalnemu wzrostowi składnika U_{dr} wraz z prądem I_C przy dużo mniejszych zmianach pozostałych składników napięcia U_{CE} .

2.2.e. Zakres nasycenia

Rozważmy z kolei inny przypadek. Założymy, że utrzymujemy stały prąd kolektora I_C i zwiększamy prąd bazy I_B . Prowadzi to do wzrostu koncentracji nośników i poszerzenia obszaru składowania ładunku ($W_{B(\text{eff})}$). Oznaczać to będzie wzrost napięcia U_{st} ; nie będzie on jednak znaczący, gdyż poszerzenie obszaru jest kompensowane przez wzrost koncentracji nośników (czyli spadek rezystywności), a poza tym – jak stwierdziliśmy w par. 2.2.d – składnik U_{st} nie ma istotnego wkładu w całkowite napięcie na przyrządzie U_{CE} . Natomiast znacząco zmniejszy się napięcie na obszarze dryftu U_{dr} – proporcjonalnie do zmniejszenia jego szerokości W_{dr} , zgodnie z zależnością (2.6).

Przy pewnym natężeniu prądu bazy **obszar składowania ładunku wypełni cały obszar N^-** kolektora, tzn.

$$W_{B(\text{eff})} = W_B + W_i \quad (2.10)$$

W tym momencie znika obszar dryftowy i $U_{dr} = 0$. Ten zakres pracy tranzystora nazywany jest **zakresem nasycenia** (ang. *saturation region*).

W powyższych warunkach zależność (2.9) redukuje się do

$$U_{CE} = U_{BE} + U_{st} - U_{jc} \quad (2.11)$$

Wnioskujemy z tego, że **w zakresie nasycenia napięcie na tranzystorze BJT jest bardzo niskie**. Bowiem napięcie U_{jc} jest tego samego rzędu co U_{BE} (oba są napięciami na złączu PN). Różnica $U_{BE} - U_{jc}$ (dodatnia – co uzasadniliśmy w par. 2.2.d) jest rzędu 0,1 V, tak jak napięcie U_{st} . W związku z tym również całkowite napięcie na przyrządzie U_{CE} jest tego rzędu (typowo 0,05 V...0,3 V). Wartość tę nazywa się **napięciem nasycenia kolektor-emiter** $U_{CE(sat)}$ (ang. *collector-emitter saturation voltage*). Jest ono ważnym parametrem katalogowym, pozwala bowiem oszacować moc strat w przyrządzie w stanie przewodzenia.

Stosując wzór (2.1), napięcie kolektor-baza można wyrazić jako

$$U_{CB} = U_{CE} - U_{BE} = U_{st} - U_{jc} \quad (2.12)$$

Jak łatwo zauważyć, w zakresie nasycenia jest ono ujemne, gdyż na pewno $U_{st} < U_{jc}$. Odzwierciedla to fakt, że napięcie na przyrządzie U_{CE} jest mniejsze od napięcia na złączu emiterowym U_{BE} , zgodnie ze wzorem (2.11). Przypomnijmy, że w zakresie aktywnym napięcie U_{CB} było dodatnie (patrz par. 2.2.b).

2.2.f. Charakterystyki statyczne zakresu nasycenia

Dalsze **zwiększanie prądu bazy** powoduje już **tylko wzrost koncentracji nośników** w obszarze składowania (patrz rys. 3d). Wynika to z faktu, że warstwa N^+ kolektora jest silnie domieszkowana (choć nieco słabiej niż emiter). W związku z tym występuje pewna (dla uproszczenia można ją zaniedbać) dyfuzja elektronów z warstwy N^+ do N^- , a nie w drugą stronę. Obszar składowania ładunku nie poszerza się już dalej. W konsekwencji spada napięcie U_{st} , jednak rosną napięcia na złączach zgodnie z zależnością (2.5). W wyniku całkowite napięcie U_{CE} **spada, ale w niewielkim stopniu** (zwykle niezauważalnym).

Z kolei **zwiększenie prądu kolektora** przy niezmiennym prądzie bazy spowoduje pewien **wzrost napięcia** U_{CE} . Zwiększeniu ulegnie bowiem koncentracja nośników w obszarze składowania ładunku; jej rezystancja spadnie więc, ale płynie prądem większy prąd, a dodatkowo wzrosną również napięcia na złączach. Pokazuje to rys. 4.

Powyższa analiza tłumaczy **przebieg charakterystyk statycznych** w zakresie nasycenia (rys. 2). Nie zależą one w zauważalnym stopniu od prądu bazy. Linia odpowiadająca zakresowi nasycenia jest wyraźnie **bardziej stroma niż w zakresie quasi-nasycenia**. Oznacza to, że napięcie U_{CE} nie rośnie tak bardzo z prądem I_C . Zależność napięć U_{jc} , U_{je} i U_{st} od prądu jest bowiem dużo słabsza niż proporcjonalność napięcia U_{dr} , które to w zakresie nasycenia nie występuje, a w zakresie quasi-nasycenia dominowało.

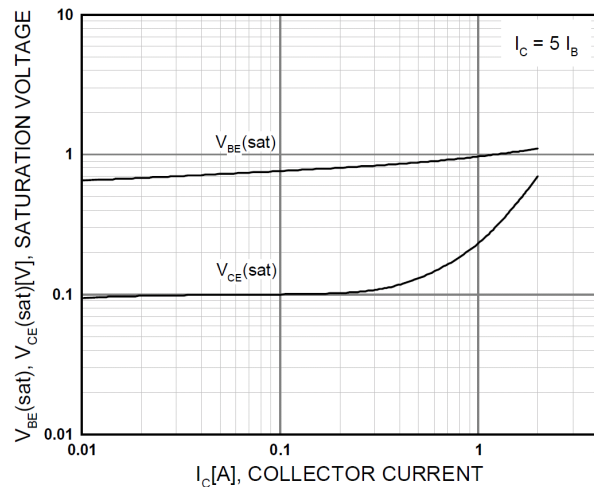
Występowanie zakresu quasi-nasycenia jest specyfiką wysokonapięciowych tranzystorów BJT. W przyrządach małej mocy nie jest on obserwowany. Nie występuje tam bowiem słabo domieszkowany, szeroki obszar N^- . Wobec tego dojście nośników nadmiarowych do złącza baza-kolektor oznacza od razu osiągnięcie obszaru N^+ i wejście tranzystora w zakres nasycenia.

Na koniec spójrzmy jeszcze na przewodzący tranzystor od strony obwodu sterowania. Złącze emiterowe wysokonapięciowych tranzystorów BJT jest typowym złączem N^+P . W przypadku tranzystorów większej mocy o niewielkim wzmocnieniu, napięcie na tym złączu może być większe od typowych 0,5–0,7 V. Nie wynika to jednak ze szczególnych właściwości tranzystorów mocy, ale jest spowodowane dużo większymi natężeniami prądu bazy niż w tranzystorach sygnałowych.

W katalogach mogą być podane dwie **wartości charakterystyczne napięcia baza-emiter**

- 1) typowe napięcie w stanie przewodzenia, ale poza nasyceniem (zakres aktywny) $U_{BE(on)}$,
- 2) napięcie w zakresie nasycenia $U_{BE(sat)}$ (niekiedy zwane napięciem nasycenia baza-emiter, ang. *base-to-emitter saturation voltage*).

Napięcie $U_{BE(sat)}$ nieco zwiększa się ze wzrostem prądów kolektora i bazy (rys. 4). Wynika to wprost ze wzoru (2.5) przy rosnącej koncentracji wstrzykiwanych nośników.

Rys. 4. Charakterystyka napięcia kolektor-emiter w zakresie nasycenia $U_{CE(sat)}$ i napięcia baza-emiter w zakresie nasycenia $U_{BE(sat)}$ w funkcji prądu kolektora – tranzystor TIP50 o parametrach znamionowych: $I_C = 1\text{ A}$, $U_{CEO} = 400\text{ V}$, przy utrzymywanym stałym stosunku $I_C/I_B = 5$

2.2.g. Blokowanie i przebicie

Zakres odcięcia (ang. *cut-off region*, lub *stan blokowania – blocking state*) występuje wówczas, gdy złącze baza-emiter pozostaje niespolaryzowane lub jest spolaryzowane wstecznie ($U_{BE} \leq 0$). Ponieważ nie ma wówczas dopływu nośników od strony emitera, przez złącze kolektorowe płynie jedynie niewielki **prąd nasycenia** (ang. *saturation current*). Jeżeli końcówka bazy jest rozwarta, to prąd ten nazywany jest **prądem zerowym** i oznaczany I_{CEO} (ostatnia litera indeksu „O” od ang. *open* ‘rozarty’). Istnieje również prąd zerowy w konfiguracji wspólnej bazy I_{CBO} – mierzony przy rozwartym emiterze. Jednak w tej konfiguracji tranzystory BJT mocy pracują rzadko – głównie we wzmacniaczach o działaniu ciągłym (liniowych) – i nie będziemy jej rozważać.

Zakres blokowania ograniczony jest od strony dużych napięć przez napięcie przebicia. Dla pracy w charakterze łącznika najbardziej naturalna jest konfiguracja wspólnego emitera, w której końcówką sterującą (wejściową) jest baza, a wyjściową (mocy) – kolektor. W tej konfiguracji występuje bowiem największe wzmocnienie między wejściem (prądem bazy I_B) a wyjściem (prądem kolektora I_C). A więc możliwe jest sterowanie dużymi prądami wyjściowymi za pomocą stosunkowo najmniejszych prądów sterujących.

W układzie wspólnego emitera stosowność tranzystora ogranicza **napięcie przebicia kolektor-emiter**. Napięcie kolektor-emiter jest sumą napięć na dwóch złączach:

$$U_{CE} = U_{CB} + U_{BE} = -U_{BC} + U_{BE} \quad (2.13)$$

W stanie blokowania $U_{CE} > 0$. Zwrot tego napięcia jest przeciwny do zwrotu napięcia U_{BC} , które jest wobec tego ujemne. Oznacza to, że złącze PN^- baza-kolektor spolaryzowane jest w kierunku zaporowym. Jednak złącze N^+P baza-emiter jest spolaryzowane w kierunku przewodzenia, gdyż napięcie U_{BE} na tym złączu jest skierowane zgodnie z napięciem U_{CE} . Przez złącze to mogą więc być wstrzykiwane nośniki. Wnioskujemy więc, że blokowanie napięcia realizowane jest przez złącze PN^- , natomiast złącze baza-emiter wręcz utrudnia to zadanie. Nośniki wstrzykiwane przez to złącze wspomagają bowiem mechanizm powielania lawinowego w złączu PN^- .

Jeżeli założymy, że końcówka bazy jest rozwarta (nie połączona z emiterem ani kolektorem), to można wykazać, napięcie przebicia kolektor-emiter wyraża się wzorem

$$U_{\text{CEO(br)}} = U_{\text{CBO(br)}} (1 - \alpha_F)^{1/\kappa} \quad (2.14)$$

gdzie $U_{\text{CBO(br)}}$ jest napięciem przebicia samego złącza PN⁻ baza-kolektor, α_F – wzmacnieniem prądowym w układzie wspólnej bazy ($0 < \alpha < 1$), zaś κ – współczynnikiem empirycznym o typowej wartości 5.

Zależność ta mówi, że w tranzystorze BJT **efektywne napięcie przebicia może być dużo mniejsze od napięcia przebicia lawinowego złącza** kolektorowego – w praktyce nawet o 50%. Co dodatkowo niekorzystne – różnica ta **rośnie ze wzmacnieniem prądowym**. Napięcie $U_{\text{CBO(br)}}$ jest oczywiście tym większe, im mniejsza koncentracja domieszek i większa wysokość warstwy N⁻ kolektora.

Włączenie rezystancji R_{BE} równoległe do złącza baza-emiter skutkuje **zwiększeniem napięcia przebicia** do pewnej wartości $U_{\text{CER(br)}}$ (rys. 2, linia kreskowa). Odbywa się to jednak **kosztem wzmacnienia prądowego**, gdyż część prądu źródła sterującego płynie przez tę rezystancję zamiast w obwodzie baza-emiter tranzystora.

W skrajnym przypadku zwarcia bazy z emiterem ($R_{\text{BE}} = 0$, indeks „S” od ang. *shorted* ‘zwarty’) napięcie przebicia osiąga wartość

$$U_{\text{CES(br)}} = U_{\text{CBO(br)}} \quad (2.15)$$

Jest to zależność oczywista, gdyż jeżeli baza jest zwarta z emiterem, to oznacza to, że

$$U_{\text{CE}} = -U_{\text{BC}} + U_{\text{BE}} = -U_{\text{BC}} + 0 = -U_{\text{BC}} \quad (2.16)$$

czyli całe napięcie U_{CE} (dodatnie) jest przyłożone do złącza baza-kolektor (w kierunku zaporowym). A więc napięcie U_{CE} , przy którym złącze baza-kolektor ulega przebiciu jest równe dokładnie napięciu przebicia tego złącza.

Drugim skrajnym przypadkiem jest całkowite rozwarcie bazy i emitera ($R_{\text{BE}} = \infty$), dla którego z definicji przebicie złącza baza-kolektor następuje przy napięciu U_{CE} równym $U_{\text{CEO(br)}}$ i wyrażającym się wzorem (2.14).

2.3. Praktyka stosowania

2.3.a. Wybór zakresu pracy dla stanu załączenia

Jak już stwierdzono, w układach przełączanych **nie jest wykorzystywany zakres aktywny**. Dzieje się tak dlatego, że związany jest z nim stosunkowo duży spadek potencjału na przyrządzie (określony przez prostą pracy układu). Pociąga to za sobą dużą moc strat, a więc niską sprawność energetyczną całego układu i problemy z chłodzeniem samego przyrządu (patrz instrukcja 3^B, par. 2.2).

Zakres nasycenia wydaje się bardzo korzystny, gdyż towarzyszy mu **najmniejszy możliwy spadek potencjału kolektor-emiter**, a tym samym najmniejsza moc strat statycznych w obwodzie głównym (patrz instrukcja 3^A, par. 3.3). Wprowadzenie tranzystora w ten tryb pracy wymaga jednak **dużego natężenia prądu bazy**. To zaś wymaga większej wydajności obwodu sterowania (przez co staje się on bardziej skomplikowany i kosztowny) i wydatkowania większej energii na sterowanie, a przy okazji zwiększa moc strat w tym obwodzie. **Sprawność urządzenia ulega więc obniżeniu**.

Doprowadzenie tranzystora do zakresu nasycenia wymaga też **dostarczenia** do bazy i kolektora **odpowiedniej liczby nośników**. Chodzi o nośniki nadmiarowe, a więc ich napływ znacznie wydłuża czas załączania. Podobnie konieczność odprowadzenia nośników wydłuża czas wyłączenia przyrządu. Dłuższe przełączanie oznacza **zmniejszenie sprawności urządzenia** oraz **ograniczenie maksymalnej częstotliwości przełączania** tranzystora głównie wskutek wzrostu mocy czynnej strat dynamicznych (patrz instrukcja 3^A, par. 3.3) – zarówno w obwodzie sterowania, jak i w obwodzie głównym.

Zaletami pracy w zakresie quasi-nasycenia są więc:

- 1) możliwość szybszego przełączania tranzystora, gdyż liczba nośników nadmiarowych zgromadzonych w obszarach P i N⁻ jest mniejsza niż w zakresie nasycenia – stąd mniejsza moc strat dynamicznych i wyższa możliwa częstotliwość przełączania;
- 2) mniejszy prąd bazy – stąd prostszy obwód sterowania, mniejsza moc sterowania i mniejsza moc strat w obwodzie sterowania.

Podsumowując, projektant układu musi **zdecydować, które ze sprzecznych wymagań jest ważniejsze**:

- niska moc strat statycznych w obwodzie głównym – wówczas wybierze on pracę na granicy zakresów nasycenia i quasi-nasycenia lub nawet w pełnym nasyceniu,
- czy możliwość przełączania z wysoką częstotliwością – wówczas wybierze pracę na granicy zakresów quasi-nasycenia i aktywnego.

2.3.b. Napięcia znamionowe a napięcia przebicia

Na podstawie wartości napięć przebicia $U_{CBO(br)}$ i $U_{CEO(br)}$ (patrz paragraf 2.2.g) producenci określają najważniejsze **znamionowe parametry napięciowe** tranzystora BJT (zob. rys. 2):

- 1) **dopuszczalne napięcie kolektor-emiter w układzie wspólnego emitera przy rozwartej bazie** $U_{CEO(rat)}$,
- 2) **dopuszczalne napięcie kolektor-baza w układzie wspólnej bazy przy rozwartym emiterze** $U_{CBO(rat)}$.

Biorąc pod uwagę zależność (2.15), drugi z powyższych parametrów pozwala oszacować napięcie przebicia w układzie wspólnego emitera $U_{CES(br)}$ – przy zwarcie lub małej rezystancji włączonej między bazą a kolektorem. Z powodu rozrzutu parametrów, katalogowe napięcia dopuszczalne są zawsze większe od rzeczywistych napięć przebicia.

Jako podstawowe napięcie znamionowe producenci podają zwykle $U_{CBO(rat)} \approx U_{CES(br)}$. Wynika to z faktu, że wartość ta jest po prostu wyższa, więc lepiej nadaje się do reklamy produktu. Zauważmy jednak, że zwarcie bazy z emiterem oznaczać może wyłącznie pracę w zakresie odcięcia (stanie

wyłączenia). Dostarczenie jakiegokolwiek dodatniego prądu bazy wymaga likwidacji zwarcia, co oznacza powrót do niższego napięcia przebicia $U_{CEO(br)}$. Można więc np. reklamować tranzystor jako 700-woltowy ($U_{CBO(rat)}$), podczas gdy **praktyczne napięcie dopuszczalne** wynosi 400 V ($U_{CEO(rat)}$).

Rozwiązaniem pośrednim jest włączenie między bazę a emiter opornika; im mniejsza jego wartość R_{BE} , tym bardziej wytrzymałość napięciowa zbliża się do wartości $U_{CES(br)}$. Wytrzymałość napięciową można też zwiększyć polaryzując złącze baza-emiter w stanie blokowania wstecznie ($U_{BE} < 0$). Do tego przypadku ma zastosowanie katalogowy parametr $U_{CEV(rat)}$ – *dopuszczalne napięcie kolektor-emiter przy wstecznej polaryzacji złącza emiterowego*.

Dotychczas rozważaliśmy przebicie w stanie ustalonym blokowania. Do przebicia lawinowego może jednak dojść również w czasie, gdy tranzystor przewodzi prąd. Niebezpieczeństwo to istnieje w stanach dynamicznych, gdy przełączaniu przyrządu towarzyszą niekiedy znaczne przepięcia. Dla tego przypadku w katalogach podaje się wartość $U_{CE(sus)}$ – *maksymalne dopuszczalne napięcie kolektor-emiter przy przepływie prądu kolektora*. Jest ono zwykle równe dopuszczalnemu napięciu $U_{CEO(rat)}$.

2.4. Statyczne wzmocnienie prądowe

2.4.a. Wzmocnienie prądowe tranzystorów BJT mocy

Przy założeniu, że tranzystora BJT mocy pracuje w konfiguracji wspólnego emitera, jego najważniejszym parametrem w stanie przewodzenia jest **wzmocnienie prądowe** β_F (ściśle: **statyczne wzmocnienie prądowe w układzie wspólnego emitera dla pracy normalnej**, ang. *common-emitter DC forward current gain*), definiowane jako stosunek prądu kolektora do prądu bazy:

$$\beta_F = \frac{\Delta I_C}{I_B} \quad (2.17)$$

Współczynnik ten określa natężenie prądu sterującego (bazy) potrzebne do uzyskania żądanego prądu w obwodzie sterowanym (kolektora). W języku angielskim pracy normalnej (tzn. dodatniej polaryzacji końcówek względem emitera) odpowiada określenie *forward*, stąd indeks „F” (w literaturze polskiej spotyka się również „N”).

W katalogach wzmocnienie prądowe bywa również oznaczane jako h_{FE} lub h_{21} . Nie jest to jednak ściśle, gdyż elementy macierzy $\mathbf{H}$ są parametrami małosygnalowymi (ich definicje są postaci $\Delta x/\Delta y$, gdzie Δx i Δy są małe) i wyznaczane są dla zwartego wyjścia ($U_{CE} = 0$). Natomiast wzmocnienie prądowe dla pracy normalnej jest parametrem statycznym o definicji postaci X_d/Y_d (wartości stałe) i jest wyznaczane dla niezerowego napięcia U_{CE} . Rzeczywiste **małosygnalowe wzmocnienie prądowe** (ang. *small-signal current gain*) h_{21} jest natomiast istotnym parametrem dla tych tranzystorów mocy, które są przewidziane do stosowania w układach wzmacniaczy o działaniu ciągłym.

W pojedynczych wysokonapięciowych tranzystorach BJT **statyczne wzmocnienie prądowe jest mniejsze, niż dla przyrządów niskonapięciowych** – zawiera się ono w przedziale od 3 do 100, maksymalnie 200. Wynika to głównie z obecności długiego obszaru N^- , ale również z większych rozmiarów obszaru P. Zgodnie ze wzorem (2.17), ta właściwość tranzystorów mocy jest bardzo niekorzystna, powoduje bowiem konieczność dostarczenia prądu bazy o znacznej wartości dla wystereowania przyrządu.

2.4.b. Zależność wzmocnienia prądowego od warunków pracy

Parametru β_F nie można traktować jako wartości niezmiennej. Przede wszystkim okazuje się, że **silnie zależy on od prądu kolektora**. Wyjaśnimy teraz genezę tej zależności.

Jak wiadomo, oprócz wzmocnienia w układzie wspólnego emitera β , definiuje się również wzmocnienie w układzie wspólnej bazy α . Analogicznie do β_F ,

$$\alpha_F = \frac{I_C}{I_E} \quad (2.18)$$

Na prąd emitera I_E składa się prąd elektronów wstrzykiwanych do bazy I_{nE} oraz prąd dziur podążających w przeciwnym kierunku I_{pE} . Wykorzystamy pierwszy z tych prądów składowych do rozbicia zależności (2.18) na dwa czynniki:

$$\alpha_F = \frac{I_C}{I_{nE}} \cdot \frac{I_{nE}}{I_E} = \alpha_t \alpha_e \quad (2.19)$$

gdzie:

- α_e – **współczynnik sprawności emitera**, mówiący, jaką część prądu emitera stanowią wstrzykiwane do bazy elektrony,

- α_t – **współczynnik transportu**, mówiący, jaka część wstrzykniętych elektronów dociera do kolektora.

W dobrym tranzystorze wszystkie 3 współczynniki α dążą do 1.

Przy niskim poziomie prądu emitera, prąd ten jest tworzony głównie przez nośniki generowane w obszarze złącza, a wstrzykiwanie jest nieznaczne. Natomiast ze wzrostem prądu emitera **wstrzykiwanie zaczyna dominować** i współczynnik α_e osiąga wartość bliską 1.

Jednocześnie jednak, gdy rośnie prąd emitera, rośnie też liczba elektronów nadmiarowych (wstrzykniętych) w bazie. Jeżeli będzie ich odpowiednio dużo, to osiągniemy stan *wysokiego poziomu wstrzykiwania*. Objawia się on wyrównaniem koncentracji elektronów i dziur i jest charakterystyczny dla zakresu quasi-nasylenia i nasycenia.

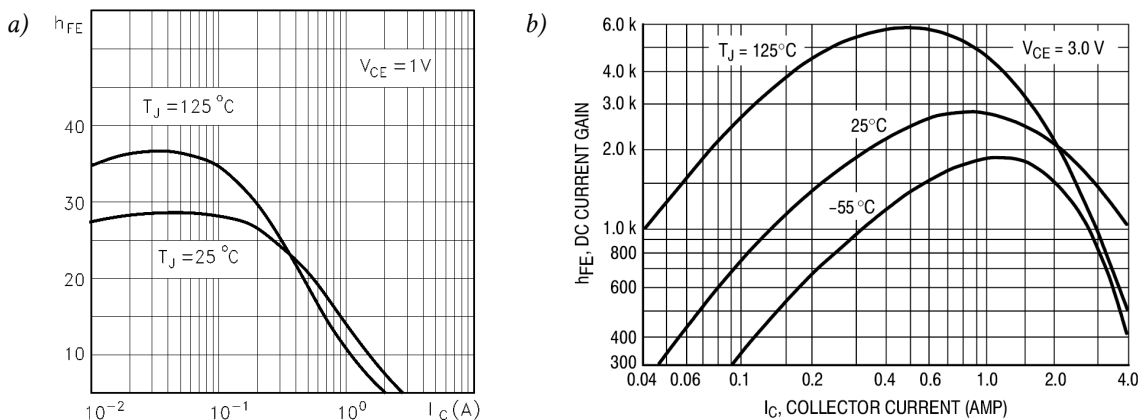
W takiej sytuacji **zmniejsza się różnica koncentracji nośników większościowych** między bazą a emiterem. Dziury w bazie osiągną bowiem taki sam wysoki poziom koncentracji, jak wstrzyknięte elektrony. Nie będzie to poziom równy koncentracji elektronów w emiterze, jednak większy od wyjściowego, wynikającego z domieszkowania bazy. Przy mniejszej różnicy koncentracji zwiększy się prąd dziur wstrzykiwanych do emitera I_{pE} , a zmniejszy prąd elektronów wstrzykiwanych z emitera I_{nE} , a więc sprawność emitera α_e zmniejszy się.

Dodatkowo po wejściu w zakres quasi-nasylenia (i dalej w zakresie nasycenia) **ulega zwiększeniu efektywna szerokość bazy** – tzn. szerokość obszaru, który muszą pokonać w drodze dyfuzji nośniki, aby przejść do kolektora. Zaznaczono to na rys. 3. W związku z tym do kolektora dotrze mniejsza część nośników wstrzykniętych z emitera – gdyż na dłuższej drodze większa ich liczba zrekombinuje. Tak więc również współczynnik α_t ulega zmniejszeniu.

Podsumowując, z powodu wpływu wartości prądu emitera na współczynniki α_t i α_e , wypadkowa charakterystyka $\alpha_F = f(I_E)$ wykazuje spadek zarówno dla małych, jak i dla dużych wartości prądu emitera. Jak wiadomo, wzmocnienie w układzie wspólnej bazy i wspólnego emitera łączy zależność

$$\beta_F = \frac{\alpha_F}{1 - \alpha_F} \quad (2.20)$$

Można sprawdzić, że da ona podobną zależność $\beta_F = f(I_C)$, tzn. **spadek wzmocnienia zarówno dla dużych, jak i dla małych prądów kolektora**.

Rys. 5. Charakterystyki statycznego wzmocnienia prądowego β_F bipolarnych tranzystorów złączowych mocy: a) pojedynczy tranzystor BUL118; b) darlington 2N6038

Wzmocnienie prądowe **zależy również od napięcia U_{CE}** . Wraz ze spadkiem U_{CE} obserwujemy spadek β_F , przy czym spadek ten zaczyna być gwałtowny po wejściu tranzystora w zakres nasycenia. W tym bowiem zakresie pracy zwiększanie prądu bazy nie prowadzi już do znaczącego wzrostu prądu kolektora.

Ze względu na fakt, że wzmocnienie prądowe zależy od wielu parametrów, **wartość katalogowa** jest z reguły podana dla znamionowego ciągłego prądu kolektora I_C oraz pewnego napięcia U_{CE} niewiele większego od napięcia nasycenia (1–5 V w zależności od typu tranzystora).

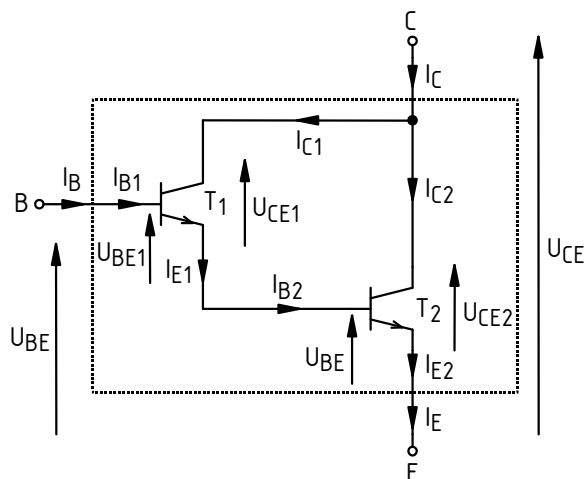
Niezbędnym uzupełnieniem podanej wartości jest zawsze charakterystyka $\beta_F = f(I_C)$, której przykładowy przebieg przedstawia rys. 5a.

2.5. Darlingtony BJT jako łączniki półprzewodnikowe

2.5.a. Geneza

Wynalazek wysokonapięciowego tranzystora BJT okazał się kluczowy dla upowszechnienia układów tranzystorowych w takich zastosowaniach jak np. układy odchylenia do kineskopów, gdzie wcześniej królowały lampy elektronowe. Struktura wysokonapięciowa posiada jednak zasadniczą wadę, którą jest niskie wzmocnienie prądowe. Oznacza to, że do sterowania dużych prądów w obwodzie wyjściowym należałoby stosować stosunkowo duże prądy bazy. Jest to dość nieefektywne, szczególnie w dzisiejszych czasach, gdy dostępne są tranzystory mocy o sterowaniu polowym.

Z tego powodu w zakresie prądów rzędu 1 A i większych popularne są **monolityczne układy scalone** oparte na połączeniu **dwóch tranzystorów BJT w układzie Darlingtona** (patrz rys. 6). Potocznie nazywa się je *tranzystorami Darlingtona* lub *darlingtonami* (ang. *Darlington*s). Układy te są produkowane w identycznych obudowach, jak pojedyncze tranzystory mocy. W katalogach tradycyjnie klasyfikowane są jako elementy dyskretnie, a nie scalone.

Rys. 6. Podstawowy układ Darlingtona

2.5.b. Wzmocnienie prądowe

Rozważmy dwa tranzystory T_1 i T_2 w połączeniu Darlingtona jak na rys. 6. Skorzystajmy z dokładniejszego [niż wzór (2.17)] wyrażenia łączącego prąd bazy i kolektora:

$$I_C = I_{CEO} + \beta_F I_B \quad (2.21)$$

Uwzględnia ono prąd zerowy w układzie wspólnego emitera I_{CEO} . Darlingtony zawsze pracują w tej konfiguracji, gdyż sterujemy nimi od strony bazy, prądem sterowanym jest prąd kolektora, zaś emiter stanowi wspólną końcówkę obwodu sterującego i sterowanego.

Stosując powyższe do obu tranzystorów składowych otrzymujemy:

$$I_{C1} = I_{CEO1} + \beta_{F1} I_{B1} \quad (2.22)$$

$$I_{C2} = I_{CEO2} + \beta_{F2} I_{B2} = I_{CEO2} + \beta_{F2} I_{E1} \quad (2.23)$$

gdzie: I_{CEO1} , I_{CEO2} – prądy zerowe odpowiednio tranzystora T_1 i T_2 , β_{F1} , β_{F2} – współczynniki wzmocnienia prądowego w układzie wspólnego emitera. Prąd I_{E1} wynosi

$$I_{E1} = I_{C1} + I_{B1} \quad (2.24)$$

Podstawiając (2.22) otrzymujemy

$$I_{E1} = I_{CEO1} + \beta_{F1}I_{B1} + I_{B1} = I_{CEO1} + (\beta_{F1} + 1)I_{B1} \quad (2.25)$$

i po podstawieniu powyższego do (2.23):

$$I_{C2} = I_{CEO2} + \beta_{F2}[I_{CEO1} + (\beta_{F1} + 1)I_{B1}] = I_{CEO2} + \beta_{F2}I_{CEO1} + \beta_{F2}(\beta_{F1} + 1)I_{B1} \quad (2.26)$$

Obliczmy teraz prąd kolektora układu Darlingtona jako całości – I_C , korzystając z równań (2.22) i (2.26) oraz uwzględniając, że $I_{B1} = I_B$:

$$\begin{aligned} I_C &= I_{C1} + I_{C2} = \\ &= I_{CEO1} + \beta_{F1}I_{B1} + I_{CEO2} + \beta_{F2}I_{CEO1} + (\beta_{F1}\beta_{F2} + \beta_{F2})I_{B1} = \\ &= (1 + \beta_{F2})I_{CEO1} + I_{CEO2} + (\beta_{F1} + \beta_{F1}\beta_{F2} + \beta_{F2})I_B \end{aligned} \quad (2.27)$$

Ponieważ pierwsze dwa składniki otrzymanego wyrażenia są z pewnością mało znaczące wobec trzeciego, powyższy wzór można uprościć do postaci

$$I_C \approx (\beta_{F1} + \beta_{F1}\beta_{F2} + \beta_{F2})I_B \quad (2.28)$$

Stąd, z definicji (2.17) **wzmocnienie prądowe układu Darlingtona** jako całości (w układzie wspólnego emitera) wynosi w przybliżeniu

$$\beta_F \approx \beta_{F1} + \beta_{F1}\beta_{F2} + \beta_{F2} \quad (2.29)$$

Wzór ten przy założeniu, że $\beta_{F1}, \beta_{F2} \ll \beta_{F1}\beta_{F2}$, można jeszcze bardziej uprościć do często stosowanej postaci

$$\beta_F \approx \beta_{F1}\beta_{F2} \quad (30)$$

Otrzymany wynik – **zwiększenie wzmocnienia w iloczynie** – jest głównym powodem, dla którego stosuje się układy Darlingtona. W praktyce można dzięki temu osiągnąć wzmocnienia rzędu od 100 do 20 000.

Niestety darlingtony wykazują **silniejszą zależność wzmocnienia prądowego od prądu kolektora**. Można to zaobserwować porównując typowe charakterystyki z rys. 5a i 5b. Wynika to z:

- 1° wymnożenia charakterystyk obu tranzystorów, których maksima z reguły nie wypadają w tym samym miejscu względem prądu I_C ;
- 2° uzupełnienia podstawowego schematu z rys. 6 dodatkowymi elementami, które poprawiają pewne parametry układu, ale zmniejszają wzmocnienie prądowe i zmieniają jego charakterystykę w funkcji prądu.

2.5.c. Wady darlingtonów

Podstawową wadą połączenia Darlingtona – w porównaniu z pojedynczym tranzystorem – jest **wzrost napięcia na przyrządzie w zakresie nasycenia** $U_{CE(sat)}$ do poziomu 1–3 V. Jak nietrudno zauważyć (zob. rys. 6)

$$U_{CE} = U_{CE1} + U_{BE2} \quad (2.31)$$

mamy więc do czynienia z dodatkowym składnikiem rzędu 0,6 V. Wzrost napięcia kolektor-emiter jest niekorzystny ze względu na **większe straty mocy** w stanie przewodzenia.

Z analogiczną sytuacją mamy do czynienia na wejściu tranzystora, gdyż

$$U_{BE} = U_{BE1} + U_{BE2} \quad (2.32)$$

Oznacza to konieczność polaryzacji wejścia wyższym napięciem. W kontekście strat mocy w obwodzie sterowania jest to jednak **kompensowane przez mniejsze natężenie prądu bazy**.

Inne niekorzystne cechy ujawniają się podczas obserwacji **stanów dynamicznych**. Przebiegi prądów i napięć przy załączaniu tranzystorów w połączeniu Darlingtona nie odbiegają od obserwowanych dla pojedynczego tranzystora, natomiast proces wyłączenia przebiega dużo wolniej. Z początku musi zostać wyłączony tranzystor T_1 , a dopiero po jego wyłączeniu i – tym samym – ustaniu przepływu prądu bazy tranzystora T_2 , zaczyna się wyłączenie tego drugiego tranzystora. Wyłączenie tranzystora sterującego T_1 odbywa się wyjątkowo powoli, głównie z tego powodu, że pracuje on w zakresie nasycenia.

3. Aplikacyjne znaczenie parametrów statycznych tranzystorów

3.1. Główne parametry przyrządów półprzewodnikowych mocy

3.1.a. Kluczowe parametry graniczne przyrządów mocy

Złączowy tranzystor bipolarny był pierwszym tranzystorem, dla którego wynaleziono strukturę wysokonapięciową. Miał on szereg wad, które doprowadziły do wynalezienia tranzystora MOSFET mocy. Jego wady z kolei były inspiracją do opracowania lepszych (pod określonymi względami) przyrządami, jak tranzystor IGBT.

Okazuje się jednak, że zarówno tranzystory MOSFET, jak i BJT są **nadal obecne na rynku**. Wynika to z prostego faktu, że inżynierowie nadal chcą je wykorzystywać w swoich projektach. Jeżeli pominąć rolę czynników psychologicznych, jak przyzwyczajenia i opór przed zmianami, należy z tego wysnuć wniosek, że starsze typy przyrządów muszą być nadal lepsze w pewnych obszarach. Pozostaje tylko ustalić, jakie to obszary.

Mówiąc o obszarach zastosowań przyrządów półprzewodnikowych mocy, można to sformułowanie rozumieć albo od strony układowej (do jakich układów się nadają – co jednak wymagałoby znajomości działania tych układów), albo od strony elementowej – jakie wymagania co do swoich parametrów dany przyrząd jest w stanie spełnić. Jak już to było widać w instrukcji 0, z reguły rozważa się **trzy główne i łatwe do porównania parametry graniczne**:

- 1) napięcie (wytrzymałość napięciową),
- 2) prąd (maksymalny dopuszczalny),
- 3) częstotliwość (maksymalną przełączania).

Należy przy tym pamiętać, że przyrządy półprzewodnikowe mocy rozważamy w większości aplikacji jako łączniki – elementy przełączane z określoną częstotliwością między stanem wyłączenia (blokowania napięcia) a stanem załączenia (przewodzenia prądu).

3.1.b. Częstotliwość

Maksymalna częstotliwość pracy łącznika półprzewodnikowego wynika z jego parametrów dynamicznych. Są to przede wszystkim **czasy załączania i wyłączenia** oraz (jako pewna konsekwencja) energia tracona przy załączaniu i wyłączaniu. Zjawiska i parametry dynamiczne nie są tematem niniejszego ćwiczenia.

Poszczególne tranzystory badane w tym ćwiczeniu można jednym zdaniem scharakteryzować następująco:

- **tranzystory MOSFET** jako unipolarne są dużo szybsze od wszystkich bipolarnych;
- **tranzystor IGBT** załącza się praktycznie równie szybko jak MOSFET, ale charakteryzuje się szczególnie długim i niekorzystnym energetycznie

- wyłączaniem (ogon prądowy), chociaż obecnie wada ta jest z dużym powodzeniem minimalizowana;
- **tranzystor BJT** jako przyrząd czysto bipolarny ma stosunkowo długie czasy przełączania;
- **darlington BJT** wyłącza się najwolniej.

3.1.c. Napięcie

Wytrzymałość napięciowa przyrządów półprzewodnikowych mocy wynika z parametrów obecnego w nich obszaru słabo domieszkowanego. Określają one **napięcie przebicia złącza**, na którym odkładane jest wysokie napięcie.

W przypadku każdego z rozważanych tranzystorów posiadamy podobne możliwości technologiczne w tym zakresie. Różnice wynikają z ograniczeń fizyczno-elektrycznych:

- w tranzystorach **unipolarnych** poprawa wytrzymałości napięciowej jest związana ze **wzrostem rezystancji** w stanie przewodzenia (co jest konsekwencją zmniejszenia domieszkowania i zwiększenia wymiaru wzdłużnego warstwy słabo domieszkowanej);
- w tranzystorach **bipolarnych** poprawa wytrzymałości napięciowej jest związana z **wydłużeniem przełączania** (co jest konsekwencją wydłużenia warstwy słabo domieszkowanej i zwiększenia czasu życia nośników nadmiarowych w celu zmniejszenia rezystancji w stanie przewodzenia), a w tranzystorze BJT dodatkowo ze **spadkiem wzmocnienia prądowego** (zmniejszenie współczynnika transportu α_t wskutek wydłużenia drogi, którą muszą pokonać nośniki).

W efekcie komercyjnie opłacalna jest produkcja tranzystorów o maksymalnej wytrzymałości napięciowej rzędu:

- dla MOSFET-ów – do kilkuset woltów;
- dla BJT (pojedyncze) – do kilowolta, ale tylko dla małych prądów, a dla dużych – do kilkudziesięciu-stu woltów;
- dla IGBT – do kilowolta i więcej.

3.1.d. Prąd

Maksymalny prąd, jaki może przewodzić dany element, związany jest z **możliwościami odprowadzenia ciepła**, jakie wydziela się w strukturze półprzewodnikowej na skutek tego przewodzenia. Intensywniejsze wydzielanie energii wymaga większej, bardziej wytrzymałej i skomplikowanej obudowy. Niezbędne może być również stosowanie dodatkowych elementów chłodzących jak radiatory, chłodzenia wymuszonego radiatorów (wentylatory, przepływ cieczy), a nawet chłodzenia wymuszonego samego półprzewodnika (mikrokanaly z cieczą chłodzącą wytwarzane w podłożu półprzewodnikowym). Wpływa to oczywiście na koszt stosowania przyrządu.

Za pojęciem obciążalności prądowej elementu mocy **stoi więc w rzeczywistości moc strat** (patrz ćwiczenie 1). Na całkowitą moc strat w przyrządzie składa się moc strat w obwodzie głównym (ang. *principal circuit*) P_{prin} i moc strat w obwodzie sterowania (ang. *control circuit*) P_{ctrl} :

$$P_{\text{tot}} = P_{\text{prin}} + P_{\text{ctrl}} \quad (3.1)$$

Przy założeniu, że energia wydzielana w obwodzie sterowania (np. bazy) jest dużo mniejsza od energii wydzielanej w obwodzie głównym (np. kolektora), moc strat w przyrządzie w statycznym stanie przewodzenia równa jest

$$P_{\text{prin}} = I_o \cdot U_{\text{on}}(I_o, X_{\text{ctrl}}) \quad (3.2)$$

gdzie I_o jest prądem obciążenia płynącym przez obwód główny przyrządu, zaś U_{on} – napięciem odłożonym między końcówkami obwodu głównego przez przepływający prąd.

Napięcie U_{on} zależy głównie od prądu obwodu głównego, ale również w pewnym stopniu od wielkości sterującej X_{ctrl} . W zależności od przyrządu, wielkością sterującą (w stanie statycznym) może być prąd sterujący I_{ctrl} lub napięcie wejściowe U_{ctrl} . Jako że **obciążenie jest z reguły wymuszone** przez obwód zewnętrzny, głównym **wskaźnikiem stosowności przyrządu będzie właśnie napięcie w stanie załączenia** U_{on} przy danym natężeniu prądu i w danych warunkach sterowania.

Założmy, że przepływ prądu przez tranzystor jest impulsowy. Oznacza to, że tranzystor przewodzi przez pewną część t_p (czas trwania impulsu) okresu przełączania T_s , a przez resztę – blokuje. Związany z tym współczynnik wypełnienia impulsów wynosi

$$D = \frac{t_p}{T_s} \quad (3.3)$$

Założmy też, że moc strat w stanie wyłączenia jest pomijalnie mała względem mocy strat w stanie wyłączenia. Co do strat w stanach dynamicznych – już wyżej założyliśmy, że są one zanedbywalne.

Przy powyższych założeniach moc chwilowa będzie miała postać impulsów o czasie trwania t_p i amplitudzie wyrażającej się wzorem (3.2). Wynikowa moc czynna strat w obwodzie głównym z definicji wynosi

$$P_{prin} = \frac{1}{T_s} \int_{T_s} p_{prin}(t) dt = \frac{1}{T_s} \left(\int_{t_p} I_o U_{on} dt + \int_{T_s - t_p} 0 dt \right) = \frac{1}{T_s} I_o U_{on} t_p = D I_o U_{on} \quad (3.4)$$

Problemem jest nie tylko moc widziana makroskopowo (w przyrządzie jako całości), ale również mikroskopowo. Nie można dopuścić do **przegrzania jakiegokolwiek fragmentu struktury** półprzewodnikowej. Ten aspekt wymaga rozważania **gęstości mocy**

$$p_v = \frac{\Delta P}{\Delta V} = J^2 \rho \quad (3.5)$$

gdzie $\Delta V \rightarrow 0$ jest objętością rozważanego wycinka struktury, w którym generowana jest pewna część mocy całkowitej ΔP , J jest gęstością prądu w tym wycinku, a ρ – rezystywnością w tym wycinku, wynikającą z koncentracji nośników.

Jeżeli **zmniejszenie rezystywności** nie jest możliwe, to gęstość mocy minimalizuje się **zmniejszając gęstość prądu**. Przy założeniu jednorodności struktury i równomiernego rozplywu prądu wynosi ona

$$J = \frac{I_o}{A} \quad (3.6)$$

gdzie I_o jest całkowitym prądem przewodzonego przez przyrząd (w obwodzie głównym), zaś A – całkowitą powierzchnią przekroju struktury (prostopadłego do kierunku przepływu prądu). **Zwiększanie powierzchni pastylki krzemu** może się jednak również okazać nieekonomiczne. Podnosi ono koszt samej pastylki oraz często obudowy, którą trzeba zmienić na większą.

3.2. Kryterium sterowania

3.2.a. Moc sterowania

Do tej pory rozważaliśmy parametry związane z obwodem głównym. Istotnym czynnikiem wpływającym na stosowalność różnych przyrządów jest jednak również **sposób sterowania** i **moc niezbędna do sterowania** (moc sterowania).

Jak wiadomo, tranzystory mocy mogą być **sterowane dwojako**: prądowo lub napięciowo-ładunkowo (patrz instrukcja 0). Opiszemy teraz oba rodzaje sterowania od strony ilościowej.

Zakładając, że źródło prądu sterującego jest idealne, moc sterowania jest równa mocy strat w obwodzie bramki tranzystora

$$p_{\text{ctrl}} = i_{\text{ctrl}} u_{\text{ctrl}} \quad (3.7)$$

gdzie i_{ctrl} – prąd w obwodzie sterowania (końcówki sterującej), u_{ctrl} – napięcie w obwodzie sterowania (między końcówką sterującą a końcówką wspólną).

3.2.b. Sterowanie prądowe

Z zasady sterowania prądowego przepływ prądu sterowania jest ciągły, więc w stanie załączenia moc jest stała i równa

$$P_{\text{ctrl}} = I_{\text{ctrl}} U_{\text{ctrl}} \quad (3.8)$$

W konkretnym przypadku tranzystora BJT

$$P_{\text{ctrl}}(I_C, I_B) = I_B \cdot U_{\text{BE}}(I_C, I_B) \quad (3.9)$$

W celu wywołania impulsowego przepływu prądu głównego i_o , przebieg wielkości sterującej i_B musi być również impulsowy. A więc także moc chwilowa w obwodzie sterowania będzie miała przebieg impulsowy, a jej amplituda wyrażać się będzie wzorem (3.9). W stanie wyłączenia $I_B = 0$, gdyż złącze baza-emiter jest niespolaryzowane lub spolaryzowane zaporowo. Wobec tego **moc czynna sterowania** wynosi

$$\begin{aligned} P_{\text{ctrl}}(I_C, I_B) &= \frac{1}{T_s} \int_{T_s} p_{\text{ctrl}} dt = \frac{1}{T_s} \left(\int_{t_p} I_B \cdot U_{\text{BE}}(I_C, I_B) \cdot dt + \int_{T_s - t_p} 0 \cdot dt \right) = \\ &= \frac{t_p}{T_s} \cdot I_B \cdot U_{\text{BE}}(I_C, I_B) = D \cdot I_B \cdot U_{\text{BE}}(I_C, I_B) \end{aligned} \quad (3.10)$$

Tak jak w przypadku mocy strat w obwodzie głównym, pominięto zwiększony pobór mocy w stanach dynamicznych. Oznacza to zaniżenie obliczonej mocy, tym większe, im większa częstotliwość przełączania.

3.2.c. Sterowanie napięciowo-ładunkowe

W przypadku drugim przepływ prądu przeładowującego pojemność wejściową jest zawsze zmienny. Zasadniczo ma on przebieg impulsów pojawiających się podczas załączania i wyłączenia. Moc czynna sterowania

$$P_{\text{ctrl}} = \frac{1}{T_s} \int_{T_s} p_{\text{ctrl}} dt = \frac{1}{T_s} \int_{T_s} i_{\text{ctrl}} u_{\text{ctrl}} dt \quad (3.11)$$

Napięcie sterujące (wymuszające) ma pewną stałą wartość, która jest równa ustalonemu napięciu wejściowemu tranzystora U_{ctrl} . Prąd i_{ctrl} jest pobierany ze źródła tylko w odcinku czasu załączania (rozpatrywanego w odniesieniu do obwodu bramki) $t_{\text{on(G)}}$. Stąd

$$P_{\text{ctrl}} = \frac{U_{\text{ctrl}}}{T_s} \int_{t_{\text{on(G)}}} i_{\text{ctrl}}(t) dt \quad (3.12)$$

Całka z prądu to nic innego jak ładunek. Ładunek Q_G dostarczony do bramki tranzystora w czasie załączania (w obwodzie bramki $t_{\text{on(G)}}$) nazywa się **całkowitym ładunkiem bramki**. Z jego użyciem wzór (3.12) można zapisać w postaci

$$P_{\text{ctrl}} = \frac{U_{\text{ctrl}}}{T_s} \cdot Q_G = Q_G U_{\text{ctrl}} f_s \quad (3.13)$$

gdzie f_s – częstotliwość przełączania.

W konkretnym przypadku tranzystora MOSFET

$$P_{\text{ctrl}}(I_D, U_{\text{GS}}, f_s) = Q_G(I_D, U_{\text{GS}}) \cdot U_{\text{GS}} \cdot f_s \quad (3.14)$$

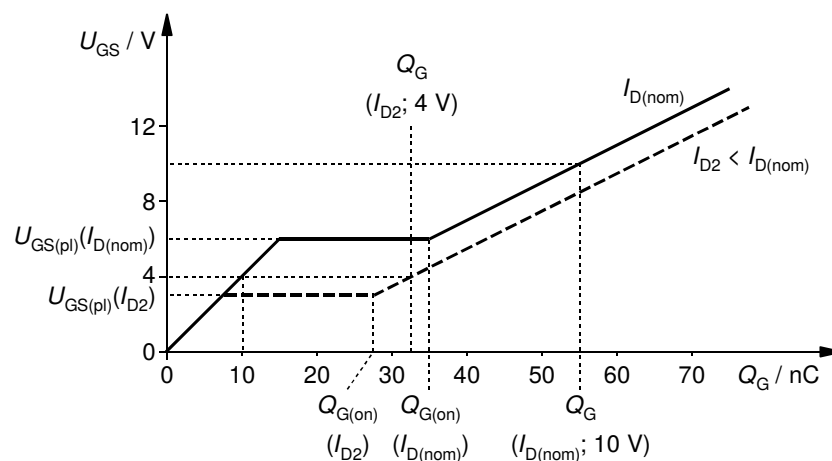
natomiast dla tranzystora IGBT

$$P_{\text{ctrl}}(I_C, U_{\text{GE}}, f_s) = Q_G(I_C, U_{\text{GE}}) \cdot U_{\text{GE}} \cdot f_s \quad (3.15)$$

3.2.d. Ładunek bramki

Ładunek bramki może być podany w karcie katalogowej tranzystora w postaci liczbowej. Należy jednak wiedzieć, że jest on rosnącą funkcją napięcia sterującego U_{ctrl} (tj. U_{GS} lub U_{GE}), jak również dość silnie rosnącą funkcją prądu przewodzenia I_o (tj. I_D lub I_C). Dodatkowo jest on rosnącą funkcją napięcia blokowania ($U_{\text{DS(off)}}$ lub $U_{\text{CE(off)}}$), jednak ta zależność jest stosunkowo słaba, dlatego w niniejszym ćwiczeniu zostanie zaniedbana. Dla konkretnych wartości wszystkich tych wielkości, **wartość ładunku bramki Q_G można odczytać jedynie z odpowiedniej charakterystyki** (ang. *gate charge characteristic*).

Rys. 7 przedstawia przykładowy przebieg tej charakterystyki dla tranzystora MOSFET. Np. dla napięcia $U_{\text{GS}} = 10 \text{ V}$ odczytuje się, że ładunek $Q_G = 55 \text{ nC}$.

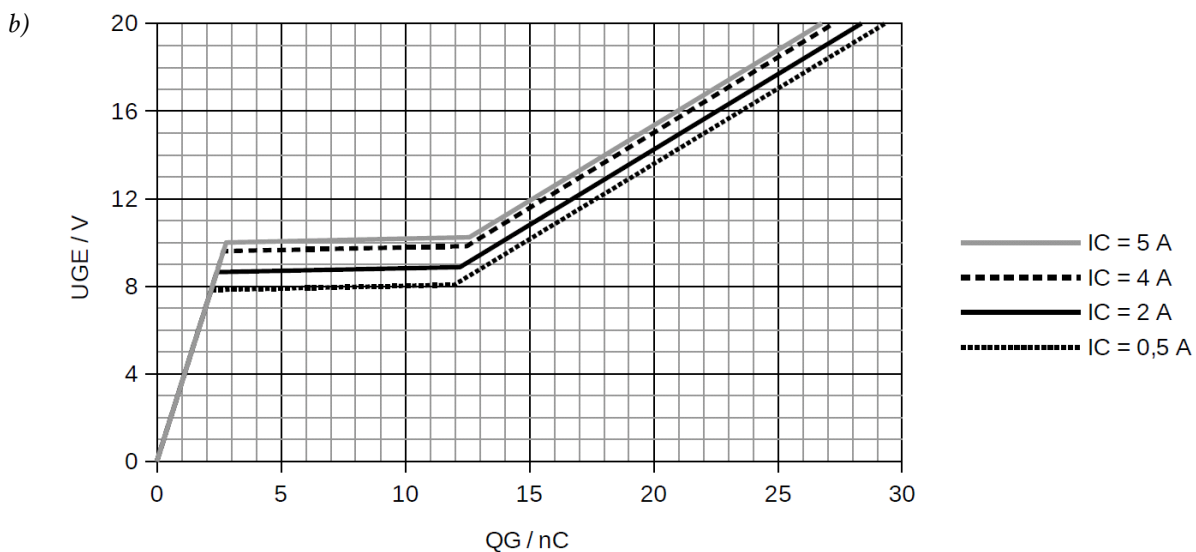
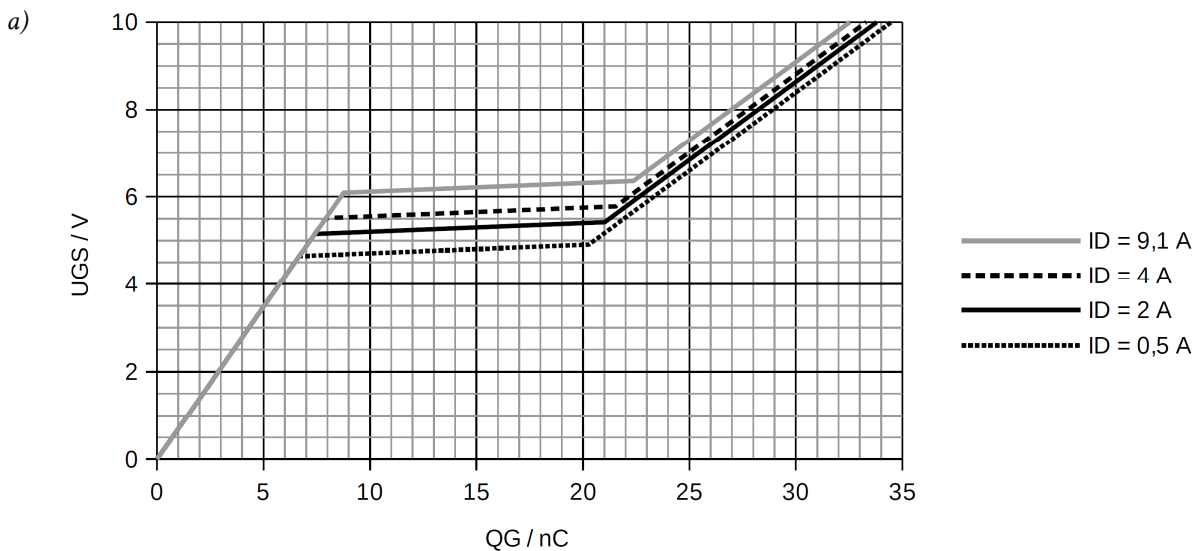
Rys. 7. Przykładowa charakterystyka ładunku bramki służąca do ustalenia wartości ładunku bramki Q_G dla określonych warunków pracy tranzystora

Zależność od prądu wyjściowego (drenu I_D dla tranzystora MOSFET) jest na charakterystyce ładunku bramki często pomijana. Jeżeli jednak nominalny prąd $I_{D(\text{nom})}$, dla którego została wyznaczona charakterystyka, jest wyraźnie większy od występującego w rzeczywistym układzie

pracy tranzystora, to może to skutkować odczytem wartości Q_G z pierwszego narastającego odcinka charakterystyki. Na rys. 7 zobrazowano to dla pewnego prądu I_{D2} i napięcia $U_{GS} = 4$ V, kiedy uzyskany zostałby wynik 10 nC. Z analizy procesu przełączania wynika jednak, że tranzystor jest załączony dopiero na końcu (prawym) odcinka poziomego, tzw. płaskowyżu (ang. *plateau*), w ramach którego napięcie ma określoną, prawie stałą, wartość $U_{GS(pl)}$. Wobec tego ładunek dostarczony do tranzystora w czasie załączania $t_{on(G)}$ nie może być nigdy mniejszy od ładunku w drugim punkcie załamania $Q_{G(on)}$. W rozważanym przykładzie jest to 35 nC dla prądu $I_{D(nom)}$ i 27,5 nC dla I_{D2} .

Jeżeli charakterystyka została by zmierzona dla odpowiedniej, mniejszej wartości I_{D2} , poziom $U_{GS(pl)}$ znalazłby się niżej (patrz krzywa kreskowa), tak że odczyt wypadłby z punktu leżącego już na drugim odcinku ukośnym – $Q_G = 32,5$ nC, co stanowi prawdziwą wartość tego parametru. Jeżeli jednak charakterystyka dla rzeczywistego prądu I_{D2} nie jest znana, a prąd ten jest znacząco różny od nominalnego, to ładunek bramki można wyznaczyć w następujący sposób:

- 1) wartość $U_{GS(pl)}$ dla prądu I_{D2} odczytać z charakterystyki przejściowej $I_D = f(U_{GS})$;
- 2) dokonać konstrukcji geometrycznej charakterystyki ładunku bramki dla prądu I_{D2} uwzględniając, że z zasady działania tranzystorów polowych i pomiaru ładunku bramki wynika, że:

Rys. 8. Charakterystyki ładunku bramki tranzystorów badanych w niniejszym ćwiczeniu dla wartości prądu głównego mniejszych niż nominalne: a) MOSFET IRFB9N60A ($U_{DS} = 400$ V; b) IGBT IRG4BC10K ($U_{CE} = 400$ V)

- nie zmieniają się nachylenia poszczególnych odcinków (nieznacznie może zmienić się nachylenie płaskowyzu, co jednak należy zaniedbać, gdyż nie jest możliwe przewidzenie tego na podstawie dostępnych danych katalogowych),
- długość płaskowyzu (ładunek Q_{GD}) nie zależy od prądu I_D ;

dla dalszego uproszczenia można także założyć, że płaskowyz jest linią poziomą;

- 3) odczytać ładunek Q_G z tak uzyskanej charakterystyki.

Wyznaczone w ten sposób charakterystyki badanych w niniejszym ćwiczeniu tranzystorów MOSFET i IGBT dla mniejszych niż nominalne wartości prądu głównego zamieszczono na rys. 8.

Jeżeli potrzebne jest tylko zgrubne oszacowanie mocy sterowania, np. na etapie wstępnego doboru przyrządu do układu, to można przyjąć, że $Q_G = Q_{G(on)}(I_{D(nom)}) = 35 \text{ nC}$, gdyż w ten sposób przynajmniej nie popełni się błędu zaniżenia poszukiwanej mocy. W każdym razie wartość 10 nC, która wynikłaby z odczytu w miejscu przecięcia z pierwszym odcinkiem ukośnym charakterystyki nominalnej, jest nieakceptowalna jako zupełnie nierzeczywista – jak widać z analizowanego przykładu, jest ona wielokrotnie mniejsza od prawdziwej.

4. Stanowisko pomiarowe

4.1. Charakterograf przyrządów półprzewodnikowych mocy

4.1.a. Opis ogólny

Pomiary wykonywane są za pomocą charakterografu Tektronix 576. Rys. 9 przedstawia uproszczony schemat tego urządzenia, zaś rys. 10 obrazuje jego zasadę działania. Oba rysunki odpowiadają konfiguracji wykorzystywanej przez większą część niniejszego ćwiczenia – odpowiedniej dla pomiaru charakterystyk wyjściowych tranzystora BJT przy bazie sterowanej prądem z generatora. W przypadku tranzystorów MOSFET i IGBT mamy do czynienia z niewielką tylko modyfikacją:

- generator schodkowy staje się generatorem impulsów napięciowych odpowiednio u_{GS} lub u_{GE} ,
- oznaczenie B (baza) należy zmienić na G (bramka)
- dla tranzystora MOSFET – oznaczenie C (kolektor) należy zmienić na D (dren), zaś E (emiter) na S (źródło).

Zasada działania charakterografu pozostaje taka sama niezależnie od typu przyrządu półprzewodnikowego. Charakterograf wytwarza odpowiednio zmienne napięcie między końcówkami obwodu mocy oraz odpowiednio zmienny prąd lub napięcie sterującego. Powoduje to wykreślenie na ekranie (którego działanie jest identyczne, jak w przypadku oscyloskopu analogowego) charakterystyki wyjściowej stanu przewodzenia badanego przyrządu. (Możliwy jest również pomiar innych charakterystyk, np. przejściowej, wejściowej czy wyjściowej stanu zaporowego.)

Podstawowe funkcje charakterografu, z których będziemy korzystać w ćwiczeniu, zostały omówione w skróconej instrukcji do charakterografu dostępnej na stanowisku. Przy pierwszym użyciu każdego z przełączników i pokręteł należy zapoznać się z opisem jego działania. W celu ułatwienia obsługi, przełączniki i pokręta zostały podzielone według ich funkcji na 4 grupy (A, B, C, D), jak to przedstawia rysunek na pierwszej stronie dodatkowej instrukcji. Do tych grup i odpowiednich numerów będziemy się odwoływać w dalszej części niniejszej instrukcji.

4.1.b. Obwód główny (kolektora)

Obwód główny elementu badanego jest zasilany z generatora sinusoidy u_{CC} (zob. rys. 9). W przypadku badania tranzystora BJT NPN, przebieg u_{CC} jest dodatkowo dwupołówkowo wyprostowany (zob. rys. 10a). W wyniku tego potencjał kolektora cyklicznie narasta do pewnej wartości maksymalnej U_{CCm} i opada do zera (rys. 10b – strzałki oznaczają obieg punktu pracy wymuszony przez zmiany napięcia generatora oznaczone identycznie na rys. 10a).

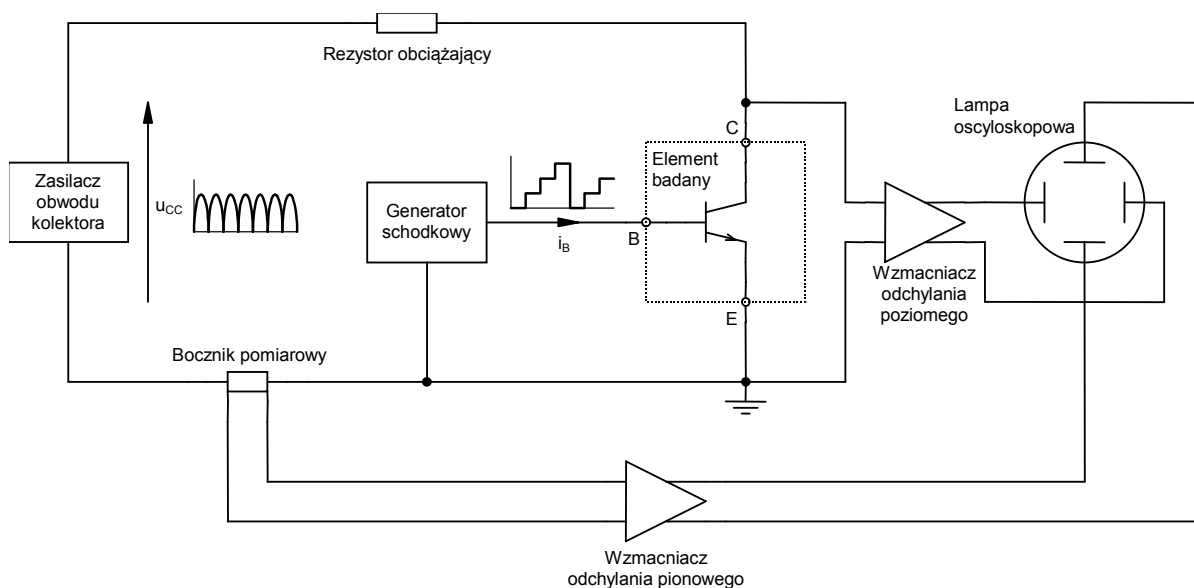
Wartość maksymalna napięcia zasilacza kolektorowego U_{CCm} jest zadawana przez użytkownika za pomocą przełącznika *Max Peak Volts* [A1] (zmiana zakresu) i pokrętła *Variable Collector Supply* [A3] (regulacja dokładna w procentach zakresu). Wyrazić to można wzorem

$$U_{CCm} = \text{Variable Collector Supply} \times \text{Max Peak Volts} \quad (4.1)$$

Uwaga!

Zmiany ustawienia przełącznika *Max Peak Volts* wolno dokonywać wyłącznie przy pokrętle *Variable Collector Supply* skręconym do zera! W innym wypadku grozi skokowe podanie na kolektor wysokiego napięcia, mogącego zniszczyć badany przyrząd.

Rezystor obciążający o zmiennej wartości R_{obc} , nastawianej pokrętle *Max Peak Power* [A1], ma za zadanie ograniczyć moc strat w przyrządzie badanym ($P_C = I_C \cdot U_{CE}$). W czasie przepływu prądu kolektora na rezystorze tym odkłada się część napięcia u_{CC} , w wyniku czego maksymalna wartość napięcia U_{CE} jest mniejsza od wartości maksymalnej napięcia generatora U_{CCm} . Obserwowane charakterystyki są więc ograniczone prostą pracy obwodu kolektora o nachyleniu równym $1/R_{obc}$. Moc wybrana pokrętle *Max Peak Power* występuje w punkcie pośrodku tej prostej jeżeli amplituda U_{CCm} jest równa pełnemu zakresowi *Max Peak Volts* (*Variable Collector Supply* [A3] ustawione na 100%); w pozostałych punktach i dla mniejszych amplitud moc strat jest zawsze mniejsza.

Rys. 9. Uproszczony schemat układu pomiarowego charakterografu Tektronix 576 – konfiguracja dla pomiaru charakterystyk wyjściowych tranzystora BJT NPN

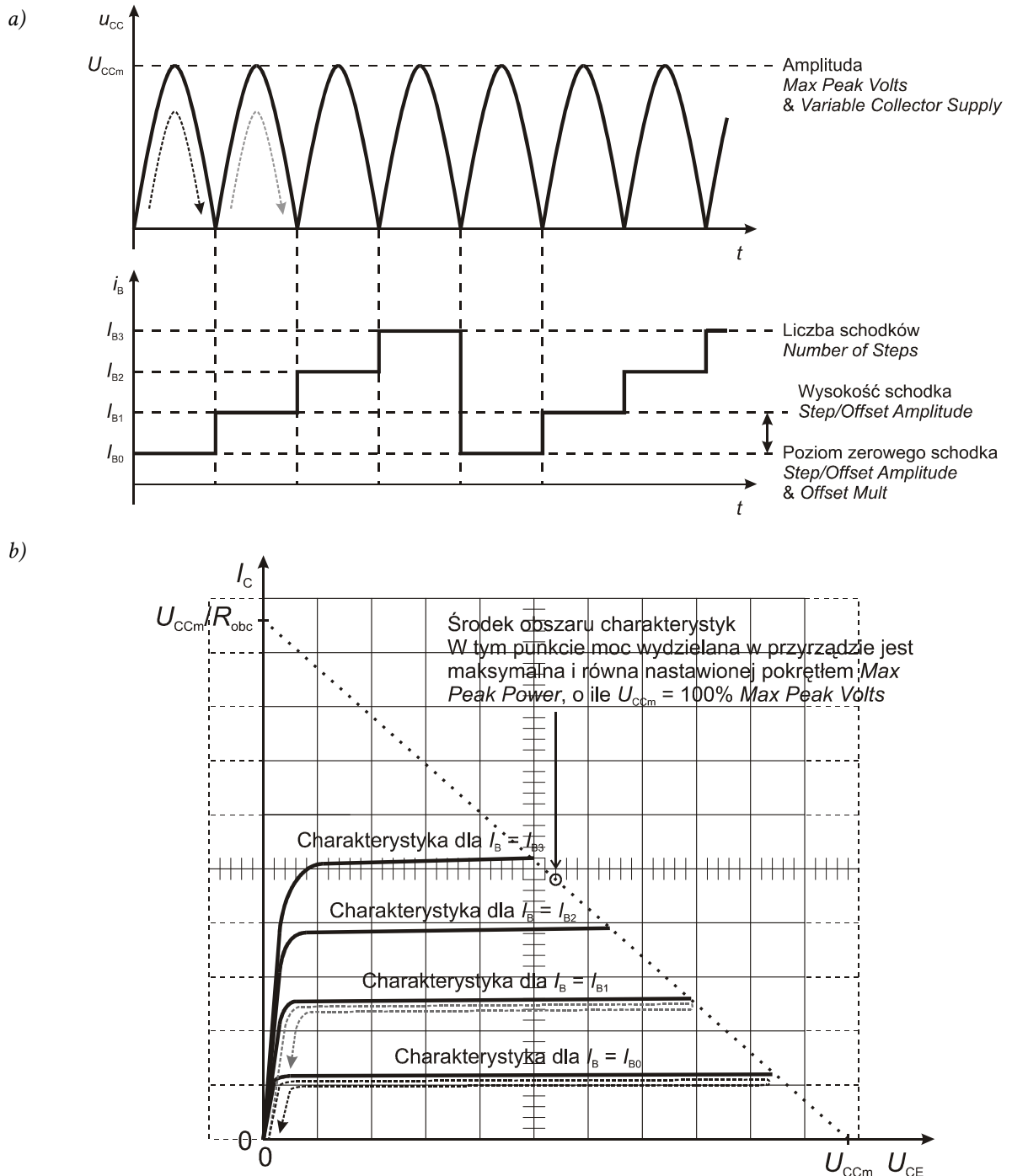
4.1.c. Obwód sterowania (bazy)

Baza tranzystora jest sterowana z generatora przebiegu schodkowego. Dzięki temu w każdym okresie sinusoidy zasilacza kolektorowego, prąd bazy przyjmuje inną wartość (patrz rys. 10a), co pozwala na wykreślenie rodziny charakterystyk dla różnych wartości prądu bazy I_B (rys. 10b). Kreślenie każdej z gałęzi rodziny charakterystyk to kolejny okres napięcia u_{CC} .

Liczbę gałęzi (nie licząc zawsze wyświetlanej gałęzi zerowej) zadaje użytkownik przełącznikiem *Number of Steps [B1]*. Krok prądu bazy ΔI_B (wysokość każdego schodka) jest nastawiany przełącznikiem *Step/Offset Amplitude [B2]*.

Poziom zerowego schodka prądu bazy I_{B0} (odpowiadający zerowej gałęzi charakterystyki) może być:

- zerowy – jeżeli w grupie *Offset [B4]* wciśnięty jest przycisk *Zero*,
- nastawiany pokrętelem *Offset Mult [B3]* – jeżeli w grupie *Offset* wciśnięty jest przycisk *Aid*.

Rys. 10. Działanie charakterografu przy pomiarze charakterystyk wyjściowych tranzystora BJT NPN:
 a) przebiegi generatora obwodu kolektora i generatora schodkowego (zaznaczono podstawowe parametry przebiegów i naniesiono nazwy odnośnych pokręteł charakterografu);
 b) obraz generowany na ekranie (zaznaczono obieg punktu pracy dla pierwszych dwóch okresów generatora kolektorowego zgodnie z rys. a)

Pokrętko *Offset Mult [B3]* wyskalowane jest nie w amperach, lecz w wielokrotnościach kroku ΔI_B (nastawa pokrętki *Step/Offset Amplitude*), dlatego

$$I_{B0} = \text{Offset Mult} \times \text{Step/Offset Amplitude} \quad (4.2)$$

Z powyższego wynika następujący wzór pozwalający obliczyć prąd bazy, dla którego wykreślona została n -ta gałąź charakterystyki:

$$\begin{aligned} I_{Bn} &= I_{B0} + n \times \text{Step/Offset Amplitude} = \\ &= \text{Offset Mult} \times \text{Step/Offset Amplitude} + n \times \text{Step/Offset Amplitude} = \\ &= (n + \text{Offset Mult}) \times \text{Step/Offset Amplitude} \end{aligned} \quad (4.3)$$

przy czym jeżeli w grupie *Offset [B4]* wciśnięty jest przycisk *Zero*, to należy przyjąć $\text{Offset Mult} = 0$ niezależnie od rzeczywistej nastawy tego pokrętki.

4.1.d. Obwód oscyloskopowy

Wizualizacja wyników odbywa się na zasadzie identycznej jak w klasycznym oscyloskopie analogowym. Napięcie kolektor-emiter U_{CE} jest podawane na wejście wzmacniacza odchylenia poziomego lampy oscyloskopowej (regulacja wzmocnienia pokrętkiem *Horizontal Volts/Div [C7]*). Napięcie na boczniku pomiarowym, proporcjonalne do prądu kolektora I_C , podawane jest natomiast na wejście wzmacniacza odchylenia pionowego (regulacja wzmocnienia pokrętkiem *Vertical Current/Div [C1]*).

W wyniku współdziałania zasilacza kolektorowego, generatora schodkowego i obwodu oscyloskopowego, na ekranie kreślony jest obraz rodziny charakterystyk wyjściowych tranzystora $I_C = f(U_{CE})$, jak to pokazano na rys. 10b.

4.2. Rejestracja wyników za pomocą aparatu fotograficznego

4.2.a. Wykonywanie zdjęć

W każdym punkcie, w którym wymagane jest zarejestrowanie obserwowanych charakterystyk, należy wykonać zdjęcie ekranu obejmujące również ustawienia wzmocnień wyświetlane po prawej jego stronie. Dokonuje się tego cyfrowym aparatem fotograficznym. Na koniec zajęć wszystkie wykonane zdjęcia należy skopiować na konto zespołu i usunąć z aparatu.

Aby uniknąć zdjęć poruszonych, zdjęcia należy wykonywać z samowyzwalaczem. Funkcję tę włącza się przyciskiem ◀, następnie należy wybrać *On* i zaakceptować klawiszem ↵. Po wykonaniu każdego zdjęcia samowyzwalacz automatycznie się wyłącza.

Aby uniknąć zdjęć nieostrych, należy najpierw wcisnąć przycisk migawki do połowy, poczekać na ustawienie ostrości, o czym świadczy napis „AF” z zielonym kółkiem na górze ekranu, i dopiero wtedy wcisnąć przycisk do końca.

Jakość wykonanego zdjęcia można sprawdzić przechodząc w tryb odtwarzania przyciskiem ▶. Przycisk dwupołożeniowy *W/L* (lupa) pozwala powiększyć zdjęcie na ekranie.

Jeżeli na zdjęciach będą występować odbicia jasnych przedmiotów w ekranie charakterografu uniemożliwiająca późniejszą analizę wykresów, to za aparatem można trzymać dowolną ciemną przesłonę (w razie potrzeby dostępną w laboratorium).

4.2.b. Przygotowanie do rejestracji obrazu

Przed wykonaniem pierwszego zdjęcia należy:

1. Umieścić aparat na statywie.
2. Włączyć aparat.
3. Ustawić rozdzielczość zdjęć 1024×768 (przełączyć tryb pracy na zielony aparat, wcisnąć klawisz *MENU*, klawiszami ▲▼ wybrać *Image mode*, zatwierdzić ↵, wybrać *PC screen (1024)*, zatwierdzić, wyłączyć menu klawiszem *MENU*).
4. Włączyć umieszczanie daty na zdjęciu (pokrętko trybu pracy w pozycję *SETUP*, przyciskami ▲▼ wybrać *Date Imprint*, przejść dalej klawiszem ▶, wybrać *Date and time*, zaakceptować klawiszem ↵, powrócić do menu głównego klawiszem ◀).
5. Wybrać program *Sunset* (pokrętko trybu pracy w pozycję *SCENE*, wcisnąć klawisz *MENU*, przyciskami ▲▼◀▶ wybrać opcję *Sunset* i zaakceptować klawiszem ↵).
6. Wyłączyć lampę błyskową (wcisnąć przycisk ▲, klawiszami ▲▼ wybrać przekreślony symbol lampy i zaakceptować klawiszem ↵).

4.2.c. Przesył danych do komputera

Aby pobrać wykonane zdjęcia do komputera należy:

1. Połączyć aparat z wejściem USB komputera.
2. Poczekać na ukazanie się komunikatu o poprawnym zainstalowaniu urządzenia.
3. Jeżeli wyświetli się okno zatytułowane „Dysk wymienny”, należy wybrać *Otwórz folder, aby wyświetlić pliki*. W przeciwnym wypadku należy otworzyć *Mój komputer*, zlokalizować literę dysku, pod którą widziany jest aparat (zwykle opisany jako „Dysk wymienny”), i przejść na ten dysk.
4. Skopiować wykonane zdjęcia z folderu *DCIM\xxxNIKON* do katalogu na koncie zespołu.
5. Odłączyć aparat od komputera.

6. Skasować zdjęcia z aparatu (wcisnąć klawisz i następnie *MENU*, wybrać *Delete*, wcisnąć , wybrać *Erase all images*, wcisnąć , wybrać *Yes*, zaakceptować , wcisnąć ponownie .

5. Pomiary

5.1. Przygotowanie układu pomiarowego

Elementy badane

Badaniu poddawane są tranzystory mocy wymienione w tab. 1. Jak można stwierdzić, zostały one tak dobrane, aby ich parametry znamionowe były bardzo zbliżone. Szczegółowe dane tranzystorów zawierają karty katalogowe stanowiące załącznik do niniejszej instrukcji.

Tab. 1. Tranzystory badane w ćwiczeniu i ich podstawowe parametry znamionowe

Symbol	Rodzaj tranzystora	Prąd znamionowy (dla temperatury obudowy 25 °C)	Napięcie znamionowe	Maksymalny prąd/napięcie sterowania
BU1508AX	BJT pojedynczy	I_C 8,0 A	U_{CEO} 700 V	I_B 4 A
BU808DFI	BJT darlington	I_C 8,0 A	U_{CEO} 700 V	I_B 3 A
IRFB9N60A	MOSFET	I_D 9,2 A	U_{DSS} 600 V	U_{GS} 30 V
IRG4BC10K	IGBT	I_C 9,0 A	U_{CES} 600 V	U_{GE} 20 V

Badane elementy włącza się w obwód pomiarowy poprzez umocowanie w złączu dodatkowej przystawki.

Przy mocowaniu elementów należy **bezwzględnie przestrzegać** następujących reguł.

1. Przystawka jest na stałe włączona w prawe gniazda mocujące charakterografu i **nie należy jej wyjmować**.
2. Elementy należy mocować tak, aby układ wyprowadzeń był zgodny z opisem na przystawce. Układ wyprowadzeń każdego tranzystora jest pokazany na rysunku w jego karcie katalogowej.
3. **Nie należy wyginać** wyprowadzeń elementów.
4. Podczas pomiarów, niezależnie od aktualnego napięcia w obwodzie, pokrywa ochronna nad gniazdami mocującymi powinna być zamknięta.
5. Tranzystory sterowane polowo są wrażliwe na wyładowania elektrostatyczne, które mogą doprowadzić do przebicia bramki, czyli trwałego uszkodzenia elementu. W związku z tym należy **zachować następujące środki ostrożności**:
  - elementy w danej chwili nie badane powinny być przechowywane w torebce antystatycznej;
  - **przed** uchwyceniem elementu należy odprowadzić ładunek elektrostatyczny, który może być zgromadzony na ciele, np. poprzez dotknięcie masy oscyloskopu;

- elementy należy trzymać za radiator (wystająca część obudowy), nie za wyprowadzenia (nóżki).

Działania wstępne

1. Przed włączeniem charakterografu:

- upewnij się, że w prawych gniazdach elektrod zamontowana jest zielona przystawka z gniazdem do montażu elementów w postaci niebieskiej potrójnej listwy zaciskowej;
- jeżeli spod pokrywy wyprowadzone są na lewo przewody do gniazda zewnętrznego, umieść ich wtyki w dwóch dolnych lewych gniazdach (oznaczonych jako E).

2. Przygotuj charakterograf do pracy zgodnie z instrukcjami podanymi w instrukcji obsługi charakterografu (ramka „Przygotowanie charakterografu do pracy”).

Podczas oczekiwania na rozgrzanie kineskopu (pojawienie się plamki) można wykonać punkt 3.

3. Sprawdź, czy ustawienia aparatu są zgodne z par. 4.2.b i ewentualnie dokonaj odpowiednich zmian.

4. Skalibruj położenie plamki na ekranie charakterografu:

- a) wciśnij *Zero* [C6];
- b) jeżeli plamka nie znajduje się dokładnie w lewym dolnym rogu podziałki (nie licząc linii przerywanych), nie puszczając przycisku *Zero* wyreguluj jej położenie jasnoszarymi pokrętkami $\downarrow$ *Position* [C2] i $\leftrightarrow$ *Position* [C3];
- c) wciśnij *Cal* [C6] i sprawdź, czy plamka przesunęła się o 10 działek w prawo i 10 działek w górę.

5. Włącz zwykły tryb kreślenia charakterystyk: *Mode* [A5] = *Norm*.

Uwaga! Na koniec zajęć, niezależnie od liczby punktów, które zostały wykonane, należy wykonać polecenia z par. 5.4.

5.2. Charakterystyki wyjściowe tranzystorów złączowych

Przygotowanie układu pomiarowego

Wykonując kolejny punkt, należy bezwzględnie zachować wszystkie środki ostrożności opisane w par. 5.1!

1. Odnajdź pojedynczy tranzystor BJT podany w tab. 1 (bez przylutowanych elementów dodatkowych). Korzystając z karty katalogowej ustal lokalizację jego poszczególnych końcówek (C, B, E). Włącz tranzystor w gniazdo przystawki zgodnie z opisem kolejności gniazd.
2. Ustaw na charakterografie:
  - pomiar w układzie wspólnego emitera, z wysterowaniem bazy z generatora schodkowego – *przełącznik stanu końcówek [D1]* przestaw w pozycję *Step Gen* na zakresie *Emitter Grounded* (dokładnie takie ustawienie, nie żadne inne),
  - polaryzację kolektora względem ustawionej wyżej końcówki wspólnej (emitera) – odpowiednią dla stanów blokowania i przewodzenia tranzystora NPN: *Polarity [A4]* = odpowiednie ustawienie + (dodatnia) albo – (ujemna).
  - ograniczenie mocy 2,2 W: *Max Peak Power [A1]* = 2.2,
  - skalę osi prądu I_C (Y) 10 mA/div: *Vertical Current/Div [C1]* = *Collector (nie Emitter) 10 mA*,
  - skalę osi napięcia U_{CE} (X) 0,1 V/div: *Horizontal Volts/Div [C7]* = *Collector (nie Base) .1 V (nie 1)*,
  - liczbę gałęzi rodziny charakterystyk (nie licząc zerowej) na 1: *Number of Steps [B1 ciemne]* = 1.

Upewnij się także, że nastawiony jest minimalny krok prądu generatora schodkowego ΔI_B , tj. 0,05 μA : pokrętko *Step/Offset Amplitude [B2]* = .05 μA (nie żadna inna jednostka, tj. nie mA i nie V!).

Przed wykonaniem kolejnego punktu sposób włączenia elementu i ustawienia musi bezwzględnie skontrolować prowadzący!

3. Spolaryzuj badany element:
  - a) pokręć *Variable Collector Supply [A3]* do wyświetlenia na ekranie odcinka o długości 10 działek (tj. na pełną szerokość podziałki nie licząc linii przerywanych);

Zgodnie z opisem w instrukcji do charakterografu, podziałka pokrętki *Variable Collector Supply* wyskalowana jest w procentach wartości nastawionej pokrętkiem *Max Peak Volts [A1]*. Pozwala ona jedynie na zgrubne ustalenie amplitudy zasilacza kolektorowego. Dokładną wartość należy kontrolować na ekranie.

Jeżeli kiedykolwiek podczas wykonywania ćwiczenia obserwowane na ekranie krzywe są podwójne o charakterze pętli (zamiast pojedynczych linii), może to być spowodowane niejednoznacznością położeniem przycisku *Display Invert [C5]* lub *Zero [C6]* – nieznaczące wciśnięcie i puszczenie każdego z tych przycisków powinno ustawić go w pozycji w pełni wyciśniętej i przywrócić właściwy przebieg krzywych.

Zjawisko powyższe może mieć jednak również drugą przyczynę, której nie da się całkowicie wyeliminować. Jest nią obecność indukcyjności pasożytniczych, które powodują rozbieżność trajektorii punktu pracy przyrządu podczas zwiększania i podczas zmniejszania napięcia na jego zaciskach.

- b) włącz generator schodkowy wciskając w grupie *Step Family [B8]* przycisk *On*;
- c) *Left-Off-Right [D2]* przełącz w pozycję *Right*.

Jeżeli zamiast pojedynczego, poziomego odcinka na dole ekranu (zgodnie z uwagą powyżej, dopuszczalna jest niewielka histereza) obserwowane jest coś innego, należy natychmiast odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right [D2]* w pozycję *Off* i poprosić prowadzącego o ponowne sprawdzenie układu pomiarowego.

Pojedynczy tranzystor BJT

4. Doprowadź do wyświetlenia pierwszej gałęzi charakterystyki wyjściowej:

- a) pokręć *Step/Offset Amplitude [B2]* zwiększając krok prądu bazy ΔI_B tak długo, aż gałąź pierwsza oderwie się od osi;

Jeżeli dla maksymalnego kroku $\Delta I_B = 200 \text{ mA}$ charakterystyka nadal nie oderwała się od osi (wyświetlana jest pojedyncza linia na dole ekranu), należy odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right [D2]* w pozycję *Off* i poprosić prowadzącego o ponowne sprawdzenie układu pomiarowego.

- b) zwiększ stałą podziałki osi Y tak, aby móc optymalnie (tj. w maksymalnym powiększeniu bez wykraczania poza ekran) obserwować na ekranie prądy kolektora o wartościach do 4 A (słowo „móc” oznacza tu umożliwienie obserwacji, nie zaś, że w obecnej chwili prądy takie mają być widoczne na ekranie): *Vertical Current/Div [C1]* = odpowiednie ustawienie *Collector*;
- c) pokręć *Step/Offset Amplitude [B2]* ustaw krok prądu bazy $\Delta I_B = 200 \text{ mA}$;
- d) ponownie pokręć *Variable Collector Supply [A3]* do wyświetlenia na ekranie odcinka gałęzi zerowej o długości 10 działek.
5. Wyświetl rodzinę charakterystyk wyjściowych:

- a) aby nie przegrzać tranzystora, wyłącz generator schodkowy: wcisnąć *Step Family [B8] / Off*;

W wyniku wykonania powyższego podpunktu, na ekranie powinna pozostać wyłącznie gałąź zerowa. Jeżeli tak się nie stało (blisko początku układu współrzędnych nadal widoczny jest także fragment gałęzi pierwszej), należy poprosić o pomoc prowadzącego.

- b) zwiększ maksymalną moc wydzielaną w tranzystorze do 50 W: *Max Peak Power [A1] = 50*;
- c) zmień liczbę gałęzi na 10 (nie licząc zerowej): *Number of Steps [B1] = 10*;

W wyniku każdorazowego wykonania następnego podpunktu, rodzina charakterystyk powinna pojawić się na ekranie przez krótką chwilę, po czym na ekranie powinna pozostać wyłącznie gałąź zerowa. Jeżeli tak się nie stanie, należy natychmiast odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right [D2]* w pozycję *Off* i poprosić o pomoc prowadzącego.

- d) wcisnij przycisk *Single* w grupie *Step Family [B8]* – na ekranie powinien pojawić się na krótko fragment rodziny 11 charakterystyk wyjściowych badanego tranzystora $I_C = f(U_{CE}, I_B)$, tj.:
- gałąź zerowa pokrywająca się z osią U_{CE} (X), gdyż w grupie *Offset [B4]* został wcisnięty przycisk *Zero*,
  - fragmenty wyższych gałęzi, których większość przy obecnych nastawach będzie się na siebie nakładać oraz będzie obciążona od góry i od prawej;

Zbyt częste użycie przycisku *Single* może doprowadzić do przegrzania tranzystora, który nie jest dobrze chłodzony. Przycisku tego można użyć bezpośrednio po sobie najwyżej 3 razy, po czym musi nastąpić przerwa długości co najmniej 5 sekund.

- e) stwórz (wciskając *Single [B8]*), czy najwyższa z gałęzi przecina poziom 4 A w zakresie nasycenia (patrz rys. 2), ale nie przekracza 4,5–5 A; w razie potrzeby odpowiednio zwiększ lub zmniejsz amplitudę zasilacza kolektorowego (pokręć *Variable Collector Supply [A3]*);

jeżeli spełnienie powyższych warunków nie jest możliwe, poproś prowadzącego o sprawdzenie nastaw.

6. Zarejestruj obraz charakterystyk zgodnie z poniższą procedurą, która zapewnia, że tranzystor – który nie jest w żaden sposób chłodzony – nie zostanie przegrzany w wyniku zbyt długiego czasu wyświetlania charakterystyk:
  - a) odłącz zasilanie od elementu badanego – przełącznik *Left-Off-Right* [D2] w pozycję *Off*;
  - b) włącz generator schodkowy wciskając w grupie *Step Family* [B8] przycisk *On*;
  - c) przygotuj się do zdjęcia włączając samowyzwalacz;

Zdjęcia należy zawsze wykonywać w taki sposób, aby objąć nie tylko ekran, ale również ustawienia wyświetlane po jego prawej stronie („wyświetlanie” oznacza prezentację poprzez generowane światło, a nie wskazywanie pokrętkiem na napisy naniesione farbą na obudowę).

- d) wciśnij spust aparatu, nie włączając na razie zasilania elementu badanego, obserwując zaś odliczanie na ekranie aparatu, dopiero ...
- e) ... kiedy na ekranie aparatu wyświetlona zostanie cyfra 1, włącz zasilanie elementu badanego – przełącznik *Left-Off-Right* [D2] w pozycję *Right* ...
- f) ... i zaraz po odgłosie migawki przełącz z powrotem w pozycję *Off*.
- g) sprawdź jakość wykonanego zdjęcia (patrz par. 4.2.a):
  - czy krzywe nie są nadmiernie rozmyte – w razie potrzeby powtórz zdjęcie dbając o stabilność aparatu i czekając na ustawienie się ostrości;
  - czy widoczne są nastawy na wyświetlaczach z prawej strony ekranu – w razie potrzeby ponownie wykadruj i powtórz zdjęcie;
  - czy widoczna jest drobna podziałka wzdłuż środkowych linii ekranu – w razie potrzeby wyreguluj oświetlenie skali pokrętkiem *Graticule Illum* (lewy górny róg grupy A) i powtórz zdjęcie;
  - czy w prawym dolnym rogu naniosła się prawidłowa data i godzina – w przeciwnym razie wyniki zostaną uznane za uzyskanie niesamodzielnie.

Wykonując kolejny punkt, należy zachować środki ostrożności opisane w par. 5.1!

7. Badany element umieść na powrót w torebce antystatycznej.

Raz włączonego charakterografu nie należy wyłączać na czas dokonywania przełączeń i wymiany elementów. Należy jednak zawsze upewnić się, że przełącznik *Left-Off-Right* [D2] znajduje się w pozycji *Off*.

Darlington BJT

8. * Odnajdź darlingtona BJT zgodnie z tab. 1. Korzystając z karty katalogowej ustal lokalizację jego poszczególnych końcówek (C, B, E). Włącz tranzystor w gniazdo przystawki zgodnie z opisem kolejności gniazd.
9. * Na charakterografie ustaw:
  - ograniczenie mocy 2,2 W: *Max Peak Power* [A1] = 2.2,
  - skalę osi napięcia U_{CE} (X) 0,2 V/div: *Horizontal Volts/Div* [C7] = *Collector .2 V*;
  - krok prądu generatora schodkowego $\Delta I_B = 5$ mA: *Step/Offset Amplitude* [B2] = 5 *mA*;

Przed wykonaniem kolejnego punktu sposób włączenia elementu i ustawienia musi bezwzględnie skontrolować prowadzący!

10. * Wyświetl rodzinę charakterystyk wyjściowych:
  - a) pokręć *Variable Collector Supply* [A3] do wyświetlenia na ekranie odcinka o długości 10 działek (tj. na pełną szerokość podziałki nie licząc linii przerywanych);

- b) *Left-Off-Right [D2]* przełącz w pozycję *Right*;
- c) na ekranie powinien pojawić się fragment rodziny 11 charakterystyk wyjściowych badanego tranzystora $I_C = f(U_{CE}, I_B)$, tj.:
- gałąź zerowa pokrywająca się z osią U_{CE} (X), gdyż w grupie *Offset [B4]* został wciśnięty przycisk *Zero*,
  - krótkie dolne fragmenty wyższych gałęzi, większość z których przy obecnych nastawach będzie się na siebie nakładać;

Jeżeli zamiast opisanego wyżej obrazu obserwowane jest co innego, należy natychmiast odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right [D2]* w pozycję *Off* i poprosić prowadzącego o ponowne sprawdzenie układu pomiarowego.

- d) aby nie przegrzać tranzystora, wyłącz generator schodkowy: wciśnij *Step Family [B8]* / *Off*;

W wyniku wykonania powyższego podpunktu, na ekranie powinna pozostać wyłącznie gałąź zerowa. Jeżeli tak się nie stało (nadal widoczna jest także gałąź pierwsza), należy zastosować się do wskazówek prowadzącego.

- e) zwiększ maksymalną moc wydzielaną w tranzystorze do 50 W: *Max Peak Power [A1] = 50*;

W wyniku każdorazowego wykonania następnego podpunktu, rodzina charakterystyk powinna pojawić się na ekranie przez krótką chwilę, po czym na ekranie powinna pozostać wyłącznie gałąź zerowa. Jeżeli tak się nie stało, należy natychmiast odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right [D2]* w pozycję *Off* i zastosować się do wskazówek prowadzącego.

- f) wciskając przycisk *Single* w grupie *Step Family [B8]* stwierdź, czy najwyższa z gałęzi przecina poziom 4 A w zakresie nasycenia (por. rys. 2), ale nie przekracza 4,5–5 A; w razie potrzeby odpowiednio zwiększ lub zmniejsz amplitudę zasilacza kolektorowego (pokrętło *Variable Collector Supply [A3]*).

Jeżeli spełnienie powyższych warunków nie jest możliwe, należy odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right [D2]* w pozycję *Off* i poprosić prowadzącego o pomoc.

11. * Zarejestruj obraz charakterystyk – powtórz pkt 6.
12. * Badany element umieść na powrót w torebce antystatycznej.

5.3. Charakterystyki wyjściowe tranzystorów polowych

Tranzystor MOSFET

Wykonując kolejny punkt, należy zachować środki ostrożności opisane w par. 5.1!

1. Zachowując środki ostrożności zgodnie z uwagami podanymi w par. 5.1, odnajdź tranzystor MOSFET podany w tab. 1. Korzystając z karty katalogowej ustal lokalizację jego poszczególnych końcówek (D, G, S). Włącz tranzystor w gniazdo przystawki zgodnie z opisem kolejności gniazd.
2. Na charakterografie ustaw:
  - polaryzację drenu względem ustawionej w pkt. 5.2/2 końcówki wspólnej (w przypadku tranzystora MOSFET – źródła) odpowiednią dla stanów blokowania i przewodzenia tranzystora MOSFET z kanałem typu N (w razie wątpliwości zob. rysunek charakterystyk statycznych w instrukcji 3^A): *Polarity [A4]* = odpowiednie ustawienie + (dodatnia) albo - (ujemna),
  - ograniczenie mocy 2,2 W: *Max Peak Power [A1]* = 2.2,
  - skalę osi napięcia U_{DS} (X) 1 V/div: *Horizontal Volts/Div [C7]* = Collector 1 V.
3. Skonfiguruj generator schodkowy:

- a) ustaw krok napięcia generatora schodkowego ΔU_{GS} na 0,5 V: *Step/Offset Amplitude [B2]* = .5 V (nie żadna inna jednostka, tj. nie μA i nie mA)

Nieprawidłowa nastawa powyższego parametru grozi uszkodzeniem tranzystora!

- b) ustaw poziom zerowego schodka U_{GS0} na 3,5 V: pokrętko *Offset Mult [B3]* w pozycji odpowiadającej ilorazowi $U_{GS0}/\Delta U_{GS}$;

Pokrętko *Offset Mult* jest precyzyjnym i delikatnym obiektem mechanicznym. Należy się nim posługiwać ostrożnie i bez użycia nadmiernej siły. Jeżeli pokrętko nie daje się poruszyć w żadną stronę lub porusza się z trudem, należy je odblokować za pomocą małej dźwigienki z boku pokrętkła.

Nastawę pokrętkła *Offset Mult* odczytuje się następująco: nad czarną pionową kreską – całości, pod kreską – dziesiąte części. Ponieważ w niniejszym ćwiczeniu nastawa *Number of Steps* jest zawsze liczbą całkowitą, więc po dokonaniu ustawienia pod kreską powinno znajdować się 0.

- c) uaktywnij pokrętko *Offset Mult*: w grupie *Offset [B4]* wcisnąć *Aid*.
- d) ustaw ograniczenie prądu bramki I_G na 500 mA: *Current Limit [B1 jasne]* = 500 mA.

Przed wykonaniem kolejnego punktu sposób włączenia elementu i ustawienia musi bezwzględnie skontrolować prowadzący!

4. Wyświetl rodzinę charakterystyk wyjściowych:
  - a) pokręć *Variable Collector Supply [A3]* do wyświetlenia na ekranie odcinka o długości 10 działek (tj. na pełną szerokość podziałki nie licząc linii przerywanych);
  - b) *Left-Off-Right [D2]* przełącz w pozycję *Right*;
  - c) na ekranie powinien pojawić się fragment rodziny 11 charakterystyk wyjściowych badanego tranzystora $I_D = f(U_{DS}, U_{GS})$, tj.:
    - gałąź zerowa pokrywająca się z osią U_{DS} (X),
    - krótkie dolne fragmenty wyższych gałęzi, większość z których przy obecnych nastawach będzie się na siebie nakładać;

Jeżeli zamiast opisanego wyżej obrazu obserwowane jest co innego, należy natychmiast odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right [D2]* w pozycję *Off* i poprosić prowadzącego o ponowne sprawdzenie układu pomiarowego.

- d) aby nie przegrzać tranzystora, wyłącz generator schodkowy: wciśnij *Step Family* [B8] / *Off*;

W wyniku wykonania powyższego podpunktu, na ekranie powinna pozostać wyłącznie gałąź zerowa. Jeżeli tak się nie stało (nadal widoczna jest także gałąź pierwsza), należy zastosować się do wskazówek prowadzącego.

- e) zwiększ maksymalną moc wydzielaną w tranzystorze do 50 W: *Max Peak Power* [A1] = 50;

W wyniku każdorazowego wykonania następnego podpunktu, rodzina charakterystyk powinna pojawić się na ekranie przez krótką chwilę, po czym na ekranie powinna pozostać wyłącznie gałąź zerowa. Jeżeli tak się nie stało, należy natychmiast odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right* [D2] w pozycję *Off* i zastosować się do wskazówek prowadzącego.

- f) wciskając przycisk *Single* w grupie *Step Family* [B8] stwierdź, czy najwyższa z gałęzi przecina poziom 4 A w zakresie liniowym (pamiętając, że jest to charakterystyka tranzystora MOSFET – w razie wątpliwości por. rysunek w instrukcji 3^A), ale nie przekracza 4,5–5 A; w razie potrzeby odpowiednio zwiększ lub zmniejsz amplitudę zasilacza kolektorowego (pokrętko *Variable Collector Supply* [A3]).

Jeżeli spełnienie powyższych warunków nie jest możliwe, należy odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right* [D2] w pozycję *Off* i poprosić prowadzącego o pomoc.

- g) koniecznie zanotuj bieżącą nastawę pokrętkła *Offset Mult* [B3].

5. Zarejestruj obraz charakterystyk – powtórz pkt 5.2/6.
6. Zachowując środki ostrożności, badany element umieść na powrót w torebce antystatycznej.

Tranzystor IGBT

7. Zachowując środki ostrożności zgodnie z uwagami podanymi w par. 5.1, odnajdź tranzystor IGBT podany w tab. 1. Korzystając z karty katalogowej ustal lokalizację jego poszczególnych końcówek (C, G, E). Włącz tranzystor w gniazdo przystawki zgodnie z opisem kolejności gniazd.

8. Na charakterografie ustaw:

- polaryzację drenu względem ustawionej w pkt. 5.2/2 końcówki wspólnej odpowiednią dla stanów blokowania i przewodzenia tranzystora IGBT z kanałem typu N (w razie wątpliwości zob. rysunek charakterystyk statycznych w instrukcji 4^A): *Polarity* [A4] = odpowiednie ustawienie + (dodatnia) albo – (ujemna),
- ograniczenie mocy 2,2 W: *Max Peak Power* [A1] = 2.2,
- skalę osi napięcia U_{CE} (X) 0,5 V/div: *Horizontal Volts/Div* [C7] = Collector .5 V.

9. Skonfiguruj generator schodkowy, ustawiając:

- krok napięcia generatora schodkowego ΔU_{GE} na 1 V: *Step/Offset Amplitude* [B2] = 1 V (nie żadna inna jednostka),
- poziom zerowego schodka U_{GE0} na 6,0 V: pokrętko *Offset Mult* [B3] ustawić w pozycji odpowiadającej ilorazowi $U_{GE0}/\Delta U_{GE}$.

Przed wykonaniem kolejnego punktu sposób włączenia elementu i ustawienia musi bezwzględnie skontrolować prowadzący!

10. Wyświetl rodzinę charakterystyk wyjściowych:

- a) pokręć *Variable Collector Supply* [A3] do wyświetlenia na ekranie odcinka o długości 10 działek (tj. na pełną szerokość podziałki nie licząc linii przerywanych);
- b) *Left-Off-Right* [D2] przełącz w pozycję *Right*;
- c) na ekranie powinien pojawić się fragment rodziny 11 charakterystyk wyjściowych badanego tranzystora $I_C = f(U_{CE}, U_{GE})$, tj.:

- gałąź zerowa pokrywająca się z osią U_{CE} (X),
- krótkie dolne fragmenty wyższych gałęzi, większość z których przy obecnych nastawach będzie się na siebie nakładać;

Jeżeli zamiast opisanego wyżej obrazu obserwowane jest co innego, należy natychmiast odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right* [D2] w pozycję *Off* i poprosić prowadzącego o ponowne sprawdzenie układu pomiarowego.

- d) aby nie przegrzać tranzystora, wyłącz generator schodkowy: wcisnąć *Step Family* [B8] / *Off*;

W wyniku wykonania powyższego podpunktu, na ekranie powinna pozostać wyłącznie gałąź zerowa. Jeżeli tak się nie stało (nadal widoczna jest także gałąź pierwsza), należy zastosować się do wskazówek prowadzącego.

- e) zwiększ maksymalną moc wydzielaną w tranzystorze do 50 W: *Max Peak Power* [A1] = 50;

W wyniku każdorazowego wykonania następnego podpunktu, rodzina charakterystyk powinna pojawić się na ekranie przez krótką chwilę, po czym na ekranie powinna pozostać wyłącznie gałąź zerowa. Jeżeli tak się nie stało, należy natychmiast odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right* [D2] w pozycję *Off* i zastosować się do wskazówek prowadzącego.

- f) wciskając przycisk *Single* w grupie *Step Family* [B8] stwierdź, czy najwyższa z gałęzi przecina poziom 4 A w zakresie nasycenia (pamiętając, że jest to charakterystyka tranzystora IGBT – w razie wątpliwości por. rysunek w instrukcji 4^A), ale nie przekracza 4,5–5 A; w razie potrzeby odpowiednio zwiększ lub zmniejsz amplitudę zasilacza kolektorowego (pokrętko *Variable Collector Supply* [A3]).

Jeżeli spełnienie powyższych warunków nie jest możliwe, należy odłączyć zasilanie elementu badanego przez przełączenie *Left-Off-Right* [D2] w pozycję *Off* i poprosić prowadzącego o pomoc.

- g) koniecznie zanotuj bieżącą nastawę pokrętkła *Offset Mult* [B3].

11. Zarejestruj obraz charakterystyk – powtórz pkt 5.2/6.

12. Zachowując środki ostrożności, badany element umieść na powrót w torebce antystatycznej.

5.4. Zakończenie pomiarów

1. Upewnij się, że zasilanie elementu badanego jest odłączone – przełącznik *Left-Off-Right* [D2] znajduje się w pozycji *Off*.
2. Przywróć bezpieczne ustawienia charakterografu:
  - zerowy potencjał kolektora: skreć *Variable Collector Supply* [A3] do oporu przeciwnie do ruchu wskazówek zegara,
  - ograniczenie mocy 0,1 W: *Max Peak Power* [A1] = 0.1,
  - minimalny krok prądu ΔI_B : *Step/Offset Amplitude* [B2] = .05 μA ,
  - ograniczenie prądu I_B 20 mA: *Current Limit* [B1 jasne] = 20 mA,
  - generator schodkowy wyłączony: wciśnij *Step Family* [B8] / *Off*,
  - skala osi Y 10 mA/dz: *Vertical Current/Div* [C1] = Collector 1 mA,
  - pokrętko *Offset Mult* dezaktywowane: wciśnij *Offset* [B4] / *Zero*.
3. Wyłącz charakterograf – przełącznik *Power* [A2] w pozycję *Off*.
4. Przegraj wykonane zdjęcia na konto zespołu i usuń z pamięci aparatu (patrz par. 4.2.c).

6. Opracowanie i analiza wyników

6.1. Charakterystyki statyczne dla kierunku przewodzenia

1. Na statycznych charakterystykach wyjściowych każdego z 3 przebadanych przyrządów (* z wyłączeniem darlingtona), podpisz wszystkie obserwowalne zakresy pracy (na zarejestrowanych oscylogramach nie są widoczne wszystkie możliwe zakresy pracy badanych przyrządów). Zamieść tak opracowane oscylogramy w odpowiednim miejscu w części 1 sprawozdania.

Styczne zakresy pracy tranzystora BJT pokazano na rys. 2 i omówiono w par. 2.2. Analogiczny rysunek dla tranzystora MOSFET można znaleźć w instrukcji 3^A oraz (wraz z omówieniem) w literaturze [1]. Analogiczny rysunek dla tranzystora IGBT i jego omówienie można znaleźć w instrukcji 4^A oraz w literaturze [1].

2. Uruchom program OOo Digitizer (Digitizer of XY chart, Digitizer wykresów):
    - a) pobierz program ze strony <http://extensions.libreoffice.org/extension-center> – w zależności od preferencji, wybrać można postać dodatku do pakietu LibreOffice (*Extension Package*) lub samodzielnej aplikacji (*Standalone Package*);
    - b) w przypadku korzystania z programu w postaci dodatku do pakietu LibreOffice:
      - w dowolnej aplikacji pakietu LibreOffice, z menu wybierz *Narzędzia* ▶ *Menedżer rozszerzeń* ▶ *Dodaj* i otwórz pobrany plik,
      - po zakończeniu instalacji zamknij cały pakiet LibreOffice (wszelkie otwarte aplikacje), a następnie ponownie uruchom program Calc;
- w przypadku korzystania z programu w postaci samodzielnej aplikacji:
- pobrane archiwum rozpakuj do dowolnego folderu,
  - do działania aplikacji wymagane jest zainstalowane środowisko Java Runtime Environment (JRE),
  - samoczynne przesyłanie danych do pakietu LibreOffice lub OpenOffice.org można umożliwić wybierając z menu *Ustawienia* ▶ *Katalog L/O Office* i wskazując ścieżkę dostępu do pliku *calc.exe*;

- c) uruchom program:
- z programu LibreOffice Calc – z menu *Narzędzia* ▶ *Dodatki*,
  - jako samodzielną aplikację – plik *OOoD_*.jar* znajdujący się w folderze głównym.
3. Z charakterystyki wyjściowej pojedynczego tranzystora BJT odczytaj zestaw punktów (U_{on} ; I_o) dla zakresu nasycenia:
- a) w programie OOo Digitizer otwórz zarejestrowany oscylogram statycznej charakterystyki wyjściowej wskazanego tranzystora – w zakładce *Rysunek* wybierz z menu *Rysunek* ▶ *Otwórz*; obraz najlepiej przetwarzać w rozmiarze oryginalnym, jednak jeżeli nie mieści się on na ekranie, można go pomniejszyć wciskając *Zoom* i wpisując odpowiednie powiększenie mniejsze od 1;
- b) ustaw osie współrzędnych:
- przejdź do zakładki *Osie*,
  - uwspólnij początki obu osi zaznaczając opcję $[Oś X/P1]=[Oś Y/P2]$,
  - wybierz punkt początkowy osi X ($Oś X / P1$), a następnie kliknij na wykresie w punkcie $(X; Y) = (0 \text{ div}; 0 \text{ div})$ podziałki (nie licząc linii przerywanych, por. rys. 11), w razie potrzeby korygując dokładne położenie punktu strzałkami *Przesuń punkt* ← ↑ ↓ →,
  - w pole $Oś X / P1 / X$ wpisz wartość 0 V odpowiadającą początkowi układu współrzędnych,
  - wybierz punkt końcowy osi X ($Oś X / P2$) i kliknij w punkcie $(X; Y) = (10 \text{ div}; 0 \text{ div})$,
  - w pole $Oś X / P2 / X$ wpisz wartość napięcia opowiadającą 10 działkom skali poziomej, a więc 10-krotność nastawy *Per Horiz Div* wyświetlanej na prawo od ekranu (w przypadku z rys. 11 byłoby to 2),
  - w pole $Oś Y / P1 / Y$ wpisz wartość 0 A odpowiadającą początkowi układu współrzędnych,
  - wybierz punkt końcowy osi Y ($Oś Y / P2$) i kliknij w punkcie $(X; Y) = (0 \text{ div}; 10 \text{ div})$,
  - w pole $Oś Y / P2 / Y$ wpisz wartość prądu opowiadającą 10 działkom skali pionowej, a więc 10-krotność nastawy *Per Vert Div* wyświetlanej na prawo od ekranu (w przypadku z rys. 11 byłoby to 10);
- c) przejdź do zakładki *Digitizuj* i dostosuj ustawienia:
- włącz wyświetlanie osi współrzędnych – z menu wybierz *Rysowanie* ▶ *Osie*,
  - zmień kolor punktów na dowolny odcinający się od zielonego koloru linii na oscylogramie (np. żółty) – z menu wybierz *Rysowanie* ▶ *Kolor punktów nie zaznaczonych*;
- d) utwórz nową serię danych – z menu wybierz *Serie* ▶ *Dodaj*;
- e) klikając na charakterystyce i ewentualnie korygując położenie przyciskami strzałek *Przesuń punkt*, zaznacz stosunkowo dokładnie 5–10 punktów odpowiadających pracy w zakresie nasycenia z niskim spadkiem potencjału, w miarę równomiernie w zakresie prądu od 0,5 do 4 A (zob. rys. 11);

Należy w myśli poprowadzić prostą równoległą do osi napięcia, przebiegającą na wybranym poziomie prądu, a następnie posuwając się po niej w lewo, dojść do takiej gałęzi, która przecina ten poziom prądu w swoim zakresie pełnego nasycenia (a nie aktywnym lub quasi-nasycenia). Następnie należy uwzględnić wymaganie niskiego spadku potencjału.

Określenie „niski spadek potencjału” jest oczywiście względne. Gałęzie charakterystyki wykazują jednak tendencję do zbliżania się do siebie w miarę wzrostu wielkości sterującej i w końcu tworzą na ekranie jedną grubą linię. Należy przyjąć, że napięcie jest „niskie”, gdy dana gałąź jest już nieodróżnialna od gałęzi sąsiadującej z nią po lewej (nadal poruszając się w myśli w lewo po poziomej linii wybranego prądu).

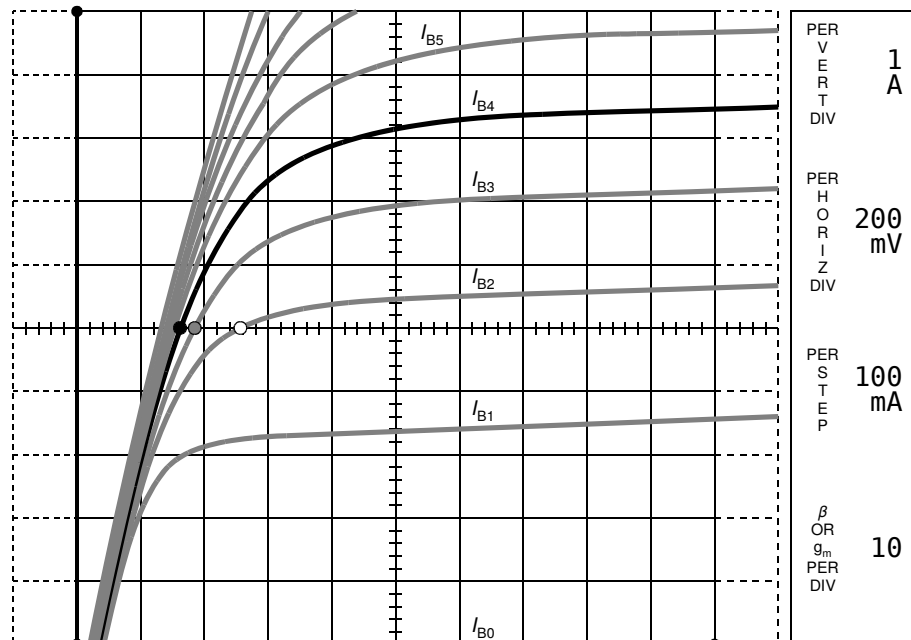
Dla przykładu na rys. 11 zaznaczono odpowiedni punkt pracy dla prądu głównego $I_o = 5 \text{ A}$ (współrzędna $Y = 5 \text{ div}$). Najmniejszą wartością prądu sterowania, dla której osiągnięty jest prąd główny 5 A, jest I_{B2} (kropka biała), jednak nie odbywa się to w zakresie nasycenia. Z kolei dla prądu sterowania I_{B3} (kropka szara) napięcie jest względnie wysokie, gdyż krzywa przebiega

wyraźnie na prawo od gałęzi sąsiedniej po lewej. Wskazane wyżej warunki spełnia dopiero gałąź dla prądu sterowania I_{B4} (kropka czarna).

- f) odczytane współrzędne punktów $(X; Y) = (U_{on}; I_o)$ przenieś do arkusza kalkulacyjnego:
- w przypadku pakietu LibreOffice – wybierz z menu *Serie* ▶ *Zapisz w Calcu*, co powinno spowodować otwarcie nowego arkusza wypełnionego danymi z tabelki w polu *Points* aplikacji,
  - w przypadku innego pakietu – wybierz z menu *Serie* ▶ *Zapisz jako CSV*, a następnie otwórz (zimportuj) zapisany plik w arkuszu kalkulacyjnym,
  - nie zamykaj programu OoO Digitizer;

W przypadku przykładu z rys. 11, współrzędne $(U_{on}; I_o)$ zaznaczonego punktu pracy powinny wynieść $(0,32; 5)$, o ile osie układu współrzędnych zostały zdefiniowane poprawnie zgodnie z tym rysunkiem.

- g) kolumny X i Y w arkuszu opisz jako napięcie w stanie załączenia U_{on} i prąd głównego I_o , dodając odpowiednie jednostki.

Rys. 11. Przykład definicji osi układu współrzędnych (linie zakończone kropkami) oraz lokalizacji punktu pracy w zakresie nasycenia na charakterystyce tranzystora BJT, dla współrzędnej prądu głównego $I_o = I_C = 5 \text{ A}$ (krzywe na rysunku są idealizowane i nie mają związku ilościowego z rzeczywistymi uzyskiwanymi w ćwiczeniu)

4. Uzupełnij odczytane dane o prąd sterujący I_{ctrl} :
- a) zapisz w nowym pliku graficznym zrzut ekranu programu OoO Digitizer – obraz charakterystyki z zaznaczonymi osiami i punktami;
  - b) korzystając z dowolnego programu do obróbki grafiki, z obrazu zapisanego w ppkt. a), wytnij sam oscylogram wraz z nastawami wyświetlanymi w polach z jego prawej strony;
  - c) na obrazie uzyskanym w ppkt. b), podpisz każdą gałąź charakterystyki odpowiadającą jej wartością (tj. liczbą z jednostką) prądu sterującego I_{ctrl} (w przypadku tranzystora BJT – prądu I_B), przy czym:
    - należy skorzystać ze wzorów (4.3) i (4.2),
    - krok generatora schodkowego ΔI_{ctrl} (ΔI_B dla BJT) stanowi nastawa pokrętkła *Step/Offset Amplitude* – wskazanie w polu *Per Step* na oscylogramie,

- poziom zerowego schodka generatora I_{ctrl0} (I_{B0} dla BJT) wynika z zapisanej nastawy pokręta *Offset Mult* lub odpowiednio z faktu, iż dla tranzystorów BJT wciśnięty był przycisk *Offset / Zero*,
  - zgodnie z opisem w par. 4.1.c, najniższa gałąź ma numer $n = 0$ (a nie 1);
- d) zapisz obraz charakterystyki z zaznaczonymi punktami i podpisanymi wartościami wielkości sterującej;
- e) w oparciu o zapisany obraz, dla każdego z punktów (U_{on} ; I_o) uzyskanych w pkt. 3, odczytaj i dodaj do arkusza kalkulacyjnego wartość prądu sterującego I_{ctrl} odpowiadającą gałęzi, na której leży dany punkt (z dokładnością kroku generatora schodkowego, a więc naniesionych podpisów).

W przypadku przykładu z rys. 11, dla zaznaczonego punktu pracy $I_{ctrl} = I_B = I_{B4} = 0 \text{ mA} + 4 \cdot 100 \text{ mA} = 400 \text{ mA}$, gdyż odnośna gałąź charakterystyki ma numer 4, a $I_{B0} = 0 \text{ mA}$ z powodu wciśnięcia przycisku *Offset / Zero*.

5. Dla każdego z punktów (U_{on} ; I_o) uzyskanych w pkt. 3, z karty katalogowej badanego tranzystora odczytaj wartość napięcia w obwodzie sterowania $U_{ctrl} = U_{BE}$ odpowiadającą pracy w zakresie nasycenia przy danym natężeniu prądu wyjściowego I_o [charakterystyka $U_{BE(sat)} = f(I_C)$]. Odczytane wartości dodaj do arkusza kalkulacyjnego.

Dzięki krótkiemu czasowi pomiaru można założyć, że tranzystory nie nagrzewały się, więc temperatura struktury półprzewodnikowej każdego z nich była równa pokojowej. Odczytu wszelkich parametrów zależnych od temperatury należy wobec tego dokonywać dla temperatury złącza $T_j = 25 \text{ °C}$.

6. * Powtórz pkt. 3–5 dla darlingtona BJT.

W celu umożliwienia porównań, dla wszystkich tranzystorów należy zastosować tę samą jednostkę napięcia głównego, tę samą jednostkę prądu głównego i tę samą jednostkę prądu albo napięcia sterującego.

7. Dla tranzystorów MOSFET i IGBT:

- a) powtórz pkt. 3, przy czym dla tranzystora MOSFET punkty powinny być zlokalizowane w zakresie liniowym (a nie nasycenia) charakterystyki;
- b) powtórz pkt. 4, przy czym w przypadku powyższych tranzystorów:
  - wielkość sterującą stanowi napięcie U_{ctrl} – odpowiednio U_{GS} albo U_{GE} ;
  - nastawa pokręta *Offset Mult* została zapisana odpowiednio w pkt. 5.3/4.g) lub 10.g);
- c) dla każdej z wartości napięcia sterującego zapisanych w ppkt. b), z odpowiedniej charakterystyki ładunku bramki zamieszczonej na rys. 8, w sposób opisany w par. 3.2.d, odczytaj wartość ładunku przepływającego w obwodzie sterowania podczas przełączania $Q_{ctrl} = Q_G$ odpowiadającą danemu napięciu sterującemu U_{GS} lub U_{GE} i (w przybliżeniu) danemu prądowi głównemu I_o . Odczytane wartości dodaj do arkusza kalkulacyjnego.

8. Na podstawie wyników zgromadzonych w arkuszu kalkulacyjnym, dla każdego z 3 (*4) tranzystorów, dla każdej wartości prądu głównego I_o , oblicz (w tym samym arkuszu):

W celu umożliwienia porównań, dla wszystkich tranzystorów należy zastosować te same jednostki poszczególnych obliczanych wielkości.

- a) rezystancję w stanie załączenia

$$R_{on}(I_o) = \frac{U_{on}(I_o)}{I_o} \quad (6.1)$$

- b) moc strat statycznych w obwodzie głównym P_{prin} (patrz podrozdz. 3.1);

Powyższa czynność wymaga przyjęcia konkretnych warunków pracy. Aby można było dokonać wiarygodnych porównań, muszą one być realne i jednakowe dla wszystkich tranzystorów. Dla celów niniejszego ćwiczenia należy przyjąć najprostszy przypadek pracy przełączanej ze współczynnikiem wypełnienia impulsów $D = 0,5$.

- c) moc sterowania P_{ctrl} (zob. podrozdz. 3.2).

Aby wyniki były spójne, należy utrzymać założenie $D = 0,5$. Do obliczenia mocy dla przyrządów sterowanych ładunkowo niezbędne jest przyjęcie dodatkowo konkretnej częstotliwości przełączania f_s . Należy przyjąć wartość 10 kHz, która stanowi przybliżoną granicę aplikacyjną między tranzystorami BJT i MOSFET, a jednocześnie średnią częstotliwość aplikacyjną tranzystorów IGBT.

9. Wyniki liczbowe z pkt. 3–8 oraz zrzuty ekranu programu OOo Digitizer zamieść w odpowiednich miejscach w części 1 sprawozdania.

6.2. Analiza porównawcza właściwości statycznych

Napięcie i rezystancja w stanie załączenia

1. Wypełnij część 2 sprawozdania.

Moc strat statycznych w obwodzie głównym

2. Wypełnij część 3 sprawozdania.

Moc sterowania

3. Wypełnij część 4 sprawozdania.

Tranzystor BJT a tranzystory mocy innych rodzajów

4. Wypełnij część 5 sprawozdania.

7. Wymagana wiedza

7.1. Przygotowanie do wykonywania ćwiczenia

- Końcówki obwodu sterowania i obwodu mocy, statyczne charakterystyki wyjściowe i zakresy pracy tranzystorów mocy: BJT, MOSFET, IGBT (zob. par. 2.1 i 2.2, literatura [1], instrukcja 3^A, instrukcja 4^A)
- Ogólna zasada działania charakterografu wykorzystywanego w ćwiczeniu dla przypadku pomiaru charakterystyk wyjściowych tranzystora BJT: zasilacz kolektorowy – napięcie maksymalne, generator bramkowy – krok generatora i prąd gałęzi zerowej, ograniczenie mocy (zob. par. 4.1)

7.2. Zakres kolokwium

1. Wysokonapięciowy tranzystor BJT: końcówki, przekrój struktury, wyjściowa charakterystyka statyczna; zakresy pracy – ogólny obraz zjawisk fizycznych (szczególnie polaryzacja złącz i zasięg obszaru składowania ładunku), lokalizacja na charakterystyce wyjściowej, wybór zakresu pracy dla stanu przewodzenia (zob. par. 2.1, 2.2, 2.3)
2. Wzmocnienie prądowe tranzystora BJT (w układzie wspólnego emitera dla pracy normalnej): definicja (wzór), wartości typowe dla tranzystorów mocy, składowe (wzory i interpretacja fizyczna), zależność od prądu kolektora (wykres, geneza fizyczna) (zob. par. 2.4)
3. Darlington BJT: schemat, wzmocnienie prądowe (w funkcji wzmocnień tranzystorów składowych, typowe wartości), prądy i napięcia (w odniesieniu do tranzystorów składowych), zalety i wady (w tym porównanie prądów i napięć z analogicznymi dla pojedynczego tranzystora BJT) (zob. par. 2.5, sprawozdanie)
4. Klasyfikacja tranzystorów mocy ze względu na wielkość sterującą, mechanizm sterowania i mechanizm przewodnictwa – w odniesieniu do badanych przyrządów (zob. instrukcja 0, par. 4.4, sprawozdanie)
5. Statyczne charakterystyki wyjściowe stanu załączenia oraz zależność mocy strat statycznych w obwodzie głównym i mocy sterowania od prądu głównego dla tranzystorów 3 typów (pojedynczy BJT, MOSFET, IGBT) – zestawienie na jednym wykresie (w skali liniowej lub logarytmicznej jak w sprawozdaniu), związek z

fizycznym mechanizmem przewodnictwa oraz fizycznym mechanizmem sterowania i wielkością sterującą

(zob. sprawozdanie, instrukcja 0, par. 4.4, 6.1, 6.4, 6.5)

6. Zalety i wady poszczególnych 3 tranzystorów (pojedynczy BJT, MOSFET, IGBT) jako łączników w układach mocy pod kątem obwodu mocy (głównego) i pod kątem obwodu sterowania oraz wynikające stąd potencjalne obszary zastosowań, z uwzględnieniem różnego prądu obciążenia; argumenty na rzecz stosowania tranzystorów BJT
(zob. sprawozdanie)

8. Literatura

- [1] Napieralski A., Napieralska M.: *Polowe półprzewodnikowe przyrządy dużej mocy*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1995. ISBN 83-204-1817-8.
- [2] Nowak M., Barlik R.: *Poradnik inżyniera energoelektronika*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1998. ISBN 83-204-2223-X.
- [3] Benda V., Gowar J., Grant D. A.: *Power Semiconductor Devices: Theory and Applications*. Chichester: John Wiley & Sons, 1999. ISBN 0-471-97644-X.